

Keszeg Vilmos

A lokális ballada: beszédmód és kontextus¹

A magyar folklorisztika kezdeteitől fogva előszeretettel kereste és népszerűsítette a népi narratívumokat (népmesék, népballadák, történeti narratívumok, proverbiumok, epitáfiumok). Orbán Balázs hatkötetes munkájával, a *Székelyföld leírásával* egyidőben készülő vármegyei monográfiák szerzői, Jankó János úttörő tájegység-monográfiái arra tettek kísérletet, hogy e narratívumokat földrajzi, szociális és kulturális kontextusukban, életvilágokban helyezték el, e kontextuson belül értelmezzék. A topográfiai datálással egyidőben bontakozott ki az a tipológiai és filológiai-esztétikai érdeklődési vonulat, amely a narratívumok vizsgálatában a műfaji, poétikai, tipológiai kritériumokat részesítette előnyben.

Vargyas Lajos monumentális munkájában, *A magyar népballada és Európa* című szintézisében az országosan elterjedt balladatípusok rendszerét és regiszterét állította össze. E munka a helyi balladák számbavételéről lemondott, mert, amint a szerző írja, „ezeknek száma kimeríthetetlen, s tárgyalásuk szétfeszítené a könyv kereteit” (Vargyas 1976: 167). A balladákról tett kijelentések azonban máig helytállóak: helyi eseményekhez, általában szerencsétlenségekhez kapcsolódnak, nem kerek történetek, s szerepüket a lokális közösség életében töltik be (Vargyas 1976: 167).

A háromszéki helyi balladák sokaságára az Albert Ernő által Háromszéki összeállított repertórium hívta fel a figyelmet. A kötet megjelenését követő szakmai visszhang többek között e téma körül vált a leghangosabbá. A kötetet recenzáló Olosz Katalin az általánosan elterjedt (zömében régi stílusú) és a helyi balladák arányát látva tette szóvá a következőket: „A klasszikus balladák pusztulásának idején azonban fura módon mintha egy másik irányú mozgás is jelentkezett volna a háromszéki népköltészet életében. Mintha megnőtt volna nemcsak az érdeklődés, de az igény is az epikus énekek, a ballada egyik-másik válfaja iránt. A históriás énekszerű hírballadák, az első személyben elmondott siratóballadák sokasága terem a század-

---

¹ Közölve: Keszeg 2004a. Jelen szöveg az alapszöveg bővített változata. Szintén a lokális események verses feldolgozásáról: Keszeg 2002a, 2002b.

forduló éveiben. És azóta is, szinte napjainkig. Néhány jól bevált sztereotip szövegfordulat, néhány jól kiválasztott jelzős szerkezet, egy-két ügyes vers-építési ötlet szolgál nyelvi-formai alpanyagul helyi gyilkosságok, balesetek, fékevesztett indulatok vagy alattomos acsarkodások elbeszélésére. Egyfelől a hagyományos népi epika gyors alámerülésének kényszerű ténye, másfelől egy újfajta epikus ének szinte buja burjánzása” (Olosz 1974: 26).

Albert Ernő gyűjteménye tekintélyes számú helyi balladát tesz közzé. Kálnokról két változatban szerepel az akaratlanul meggyilkolt lány, Téglás Mária tragikus története. Az eseményt egy helybéli férfi a következőképpen adta elő: *Vót egy leány, Téglás Márinak hívták, aki a bírónál volt szolgáló, sugyanott szolgált Téglás Sándor, egy fiatal legény. Ők nem vótak rókonok, csak egyforma vót a nevük. Egy óesztendő estén bál vót az iskolába, olyan kosaras bál, amilyen régen szokott lenni. Éfélíkor a bíróné a léánnyal ment haza, a legények pedig egy rossz puskával próbálták az újévet köszönteni, amit szokás volt lövéssel köszönteni abban az időben. A kapu, a két nagykapu ki vót nyitva, és a kapu megett a legények a fegyverrel dógoztak. Olyan karabély vót, egy rövidebb fajta a fegyvernél és hosszabb a revolvernél. A lány, hogy hallotta, hogy lőni akarnak, aszmondotta, hogy kiesi Sándor, ne lőjete, mert én félek a lövéstől. Sándor a fegyvert nekitartotta, mondván, hogy lőlek meg. Mivel azelőtt próbáltak vele lőni, és nem sült el, nem is gondolta. A kapunyílás sorkánál a sörétek kimentek és Téglás Máriának a fejébe hatolva megölték. Eről is osztán a falusiak egy olyanszerű szomorú dalt költöttek, ami akkor az ilyen dolgokkal szokás vót. Ez történt 1905- vagy 6-ba. A szegény Téglás Márikát, ahogy az orvos felboncolta, a fejébe vótak a sörétek, s azért le kellett a haját vágják. Amikor eltemették, a boncolástól elvett ruhadarabok le voltak téve, és így a haját nem tudták a koporsóba beletenni. Az ő édesanyja mindig éjjel felébredt, hogy a leánya sír a hajáért, s mindaddig meg nem nyugodott, míg a haját ki nem vitték és be nem ásták a sírjába* (Albert 1973: 390–391, 535). Egy 1957-ben, eprézés közben megtámadott és meggyilkolt lány története hasonlóképpen fejlődött balladává az udvarhelyszéki Oroszhegyen. Változatát a kutatás Esztelneken regisztrálta másfél évtizeddel később (Albert 1973: 391–392, 535).² Vánca Jancsi 1934. november 23-án gyilkolta meg édesapját Sepsiszentgyörgyön. Az emlékezet szerint *szeregett egy Bíró Julcsa nevű leányt. Édesanyja nem élt. Édesapja nem engedélyezte, hogy ezt a leányt feleségül vegye. Egy jú-*

² A helyi balladát 2007-ben Vass Tünde jegyezte le. KJNT archívuma.

niusi napon édesapját kicsalta a csűrbe és ott a fejszével verte. A fejszét a jászoly alá dugta. Édesapját eltemette a Németdombra. Gondolta, hogy így elkerülheti a rendőrség figyelmét, de egy hetes keresés után a fejszét és az édesapját is megtalálták. Váncsa Jancsit húsz évi börtönre ítélték. A ballada két változatának lejegyzésére Sepsiszentgyörgyön került sor, az 1960-as években (Albert 1973: 394–396, 536). Az 1900-as évek elején Bardóc községben történt megdöbbenő gyilkosság. A leszerelt legény régi szeretőjével kívánt házasságra lépni, családja azonban ellenezte szándékát. *A fiú egy este elkeseredésében hazament, este, és a szövőszékben, illetve az osztovátában az anyját agyonütötte, az ágyba pedig a leánytestvérét és annak egy kicsi leánykáját. Az apja az istállóba hált, az csak reggel vette észre, hogy mi történt. Természetesen akkor az egész falu összeszaladt, kezdték keresni, hogy hol van Jankó. Az istállóba bemenne egy lajtorjára megtaláltak egy kötelet felkötve, s annak egy hurok volt a végén. Ott nem találták. Akkor mindenféle, ahogy mentek az erdőbe, egy fát láttak megfaragva, s valami rá volt írva; most már nem emlékszem, mi volt írva. S így tovább, a fa után, ahogy mentek távolabb-távolabb, minden fára valami volt írva; úgy hogy így meg tudták állapítani, hogy Ágostonfalva felé ment. Ágostonfalváig, a vasútig mikor kiértek, ott meglátták a holttestjét, s a mellényt a pálya szélére letéve. A mellényibe kaptak egy búcsúlevelet* (Albert 1973: 536; korábbi közreadása: Konsza 1957: 223–224). A balladát hetven évvel később, a gyilkosság színhelyén és Sepsibodokon jegyezték le (Albert 1973: 396–397). Uzonban a 20. század első felében egy családi perpatvar fejeződött be véres módon. A Győr környékén letelepedett fiú hazatért örökségének átvételére, szülei azonban nem voltak hajlandók kielégíteni kérését. Az osztozkodásban a fiú életét veszítette. A ballada a szülőket vádolja meg azzal, hogy bérgyilkossal tették el láb alól gyermeküket (Albert 1973: 539). A zágoni fűrészgyárban az 1920-as években két legény összeszólkózott. Mikor egy vasárnap Gáspár Károly vizitába indult, haragosa, a cigány Berci ittas állapotban az utcán szíven szúrta. Az emberek próbáltak segíteni rajta, eredménytelenül. Bercit a csendőrök letartóztatták (Albert 1973: 429, 539).³ Uzonban a szegény leány, Jakab Róza, és a gazdag legény, Györbíró Áron szerelme a vagyoni különbség miatt nem teljesülhetett be. A két fiatal öngyilkosságra szánta magát, ezt azonban csupán a leány hajtotta végre. Az életben maradt férfi családot alapított (Albert 1973: 452–453, 540).

³ A helyi balladát 2006-ban Csoma Imola-Blanka egyetemi hallgató jegyezte le. KJNT archívuma.

A további háromszéki lokális balladák között a következő események feldolgozásait találjuk meg: az 1870-es években egy, a lakodalmára készülõ uzoni legény szekerestõl-lovastól a Feketeügy sodró vízének áldozata lett; 1945-ben, kútásás közben egy kézdipolyáni húszéves legényt a szivárgó földgáz ölt meg; 1950-ben a Hargita egyik vágterén egy kidõlõ fa halálra zúzott egy húszéves csíkdánfalvi legényt; egy borvizet szállító felsõrákosi legény lovai megbokrosodtak, a kerekék alá került gazdájukat elpusztítva (Albert 1973: 541–543).

A gyûjtemény megjelenését követõen Faragó József tanulmányra duzsasztotta a háromszéki balladagyûjtemény elõszavában összefoglalt, a témára reflektáló gondolatait. A tanulmány tematikus csoportokba rendezi a háromszéki helyi balladákat. Ezek a csoportok a következõk: I. Gyilkosság: A. Oka nincs kimondva: a. Férfiáldozattal (37 ballada), b. Nõi áldozattal (13), B. Rablógyilkosság (17), C. Családi gyilkosság (apa-, anya-, testvér-, gyermekgyilkosság) (9), D. Szerelmi gyilkosság: a. Férfiáldozattal (5), Nõi áldozattal (2), E. Véletlen gyilkosság (1), Különféle gyilkosságok (13), II. Gyilkosság és öngyilkosság (3), III. Öngyilkosság (15), IV. Halálos szerencsétlenség: a. vízbe fullad (4), b. fa megüti (3), c. ló, szekér eltapossa (3), d. medve megöli (4), e. vonat elüti, V. Halál magyarázat nélkül (13), VI. Egyéb (3). Majd összesítve ezeket az adatokat, a szerzõ megállapítja: „Ha a halál okától eltekintünk és a halállal végzõdõ balladakategóriákat [...] mind összevonjuk, az eredmény 146 ballada közül 143, vagyis 98%. A XIX–XX. században a háromszéki helyi balladák egyetlen és kizárólagos témája a halál a maga ezerféle és egyetlen arcával. Ennyi maradt a néhai balladaköltészet egész tematikájából, ez lett egyeduralgó Háromszéken” (Faragó 1977: 380).

A népballadának történeti tények narratív interpretációjaként való értelmezését már a 19. századból ismerjük.⁴ Néhány népballada történeti háttérére Vargyas Lajos szintén kitért. Antal Árpád 1962-ben közölt modellértékû tanulmányt egy ballada létrejöttének történelmi-gazdaságtörténeti körülményeirõl, a ballada genézisérõl, fejlõdéstörténetérõl és regreszsjáról. A bizonyíthatóan 1829-ben Moldvából történõ sócsempészesen ért kézdicsomortáni gyalogkatona, Balog Józsi kivégzése általános felháborodást váltott ki szülõföldjén. Története egyidõben alkalmas volt a sókincstári monopóliumként való önkényes kezelése, valamint a határõrpáncsnoknak, a hadi törvényszéknek a közvéleménnyel ellenkező, kegyet-

⁴ Az elsõ klasszikus népballadaközlések után az erdélyi arisztokrácia felháborodva tiltakozott a neki tulajdonított embertelenségek ellen (Faragó 1977: 80–86).

len döntése miatti tiltakozásra. A helybéli tanító által 1831-ben papírra vetett verses történet ezért azonnal elindult a szóbeliség útján. Első lejegyzése kéziratos füzetben maradt fenn 1835-ből. A ballada használatban volt mindaddig és mindenütt, amíg és ahol a konfliktust kiváltó helyzet (sóhiány, a sócsempészés szükségessége) ismert és érvényes volt. Az 1910 után gyűjtött erdélyi és moldvai változatok a konfliktushelyzet megszűnése miatt a balladával szemben kialakult érdektelenséget jelzik. A balladából az esemény- és versszerkezet lényeges komponensei eliminálódtak, a történet töredékessé, érthetlenné változott (Antal 1962). 1977-ben Almási István vállalkozott egy aranyosszentmihályi gyilkosságtörténet balladává fejlődésének rekonstruálására (Almási 1977). Hasonló elemzésre tett kísérlet Vasas Samu is. A kalotaszegi Nagykapunon 1927-ben a kántálás során két legény között nézeteltérés támadt. Ennek egyik legény esett áldozatul. Az esetet megverselő ballada évtizedek múltán is élt a környékbeliek emlékezetében (Vasas 1981). Albert Ernő egy 1854-ben végrehajtott kivégzés előtörténetét nyomozta ki. Az 1848–49-es szabadságharc elbukását követően az emigrációba menekült forradalmárok ellenállási mozgalmat szerveztek, újabb felkelést készítettek elő. Ennek titkos vezetője Makk József ezredes volt, aki Háromszékre e célból Várad Józsefet rendelte ki. Az összeesküvés leleplezése után több büntető kivégzésre került sor. Az ekkor 26 éves Várad Józsefet 1854. április 29-én, Sepsiszentgyörgyön, mintegy 3000 felháborodott szemtanú előtt kötél által kivégezték. Néhány héttel a kivégzés után a történetből ballada született. Ezt először 1867-ben Vass Tamás, legutóbb pedig 1994-ben Albert Ernő tette közzé. Szintén Albert Ernő hasonlította össze a szövegváltozatokat, valamint az írott dokumentumok és a ballada által megörökített tényeket (Albert 1996). Részletesen Lanczendorfer Zsuzsanna tárta fel „ballada és valóság” viszonyát egy sokoróaljai példa esetében. 1874-ben egy házasság molnárlegény meggyalázott, majd a vízbe ölt egy húszéves lányt. A bűntettre fény derült, s a gyilkost előbb halálra ítélték, majd 18 évi fegyházbüntetésre változtatták az ítéletet. Az eset balladai feldolgozását a gyűjtés egy év múlva regisztrálta. A tanulmány szerzője a helyi közösségi emlékezet, a korabeli és levéltári dokumentumok alapján rekonstruálja a 20 balladaváltozat külső referenciáit (Lanczendorfer 2003, Lanczendorfer–Gülch 2003).

A helyi balladákat a kutatók a terepmunka kezdetétől előszeretettel jegyezték fel.

Vass Tamás tanító, lelkész, kapcsolatban állt kora neves folklórgyűjtőivel, Kriza Jánossal, Szabó Sámuellel. Több gyűjtését maga közölte különbö-

zó lapokban.⁵ Ezek között az egyik lokalizálatlan történet szerint a szolgálégy gazdája fiával az erdőre ment. A kivágott fa rádőlt. A gyerek segítségért szaladt, a pásztorok azonban későn érkeztek. A ballada a meghalt szolgálégyt érzelmes búcsúban búcsúztatja gazdasszonyától és szeretőjétől.

F. Szabó Sámuel, a marosvásárhelyi főtanoda tanára, tanítványainak figyelmét 1859-től mindegyre felhívta a verses történetek összegyűjtésére. Az ifjú gyűjtők által lejegyzett szövegek közül 1863-ban tette közzé a *Nemes Sári* című balladát. Nagyernyében 1860 nyarán aratás közben a „villám szikrája” a vihar elől elbújt munkások közé csapott. A villám a falu legszebb leányát, Nemes Sarit halálosan érintette. A vele összebújt barátjánője sértetlen maradt. Pár hét múlva a faluban már énekelték a lány történetét (Szabó 1863).⁶

Domokos Pál Péter 1932-es lészpedi (Moldva) gyűjtőútján értesült egy helybéli, frissen bekövetkezett tragédiáról. Bilibók János gazda szembe-szegült a falu önkényeskedő bírójával, Costache Dannel. Ez utóbbi a fiával rátámadt a védtelen, a szántásban elfáradt, mezőn pihenő ellenségére, s keresztüllötte. Domokos Pál Péter az ártatlan áldozat három közeli nőrokonától jegyezte le az esemény verses feldolgozását. A ballada részletesen mutatja be Bilibók János utolsó napját. Az ellenfelét csupán „én irigyem” néven nevezi meg. A záradékban az áldozat elbúcsúzik feleségétől, fiától és édesanyjától (Domokos 1933).

A Folklor Intézet Kolozsvári Osztálya által 1952–1953 között Moldovába szervezett népköltési gyűjtőút résztvevői Pusztinában rögzítették a *Szolgálégy halála* című balladát. A történet hőse az állatokat itatni vitte, s a kútba esve lelte halálát. A megtörtént esetről egy asszony rögtönzött éneket, amely több változatban terjedt el (Faragó–Jagamas 1954: 181).

Háromszéki népköltési gyűjteményében Konsza Samu 16 helyi balladát tett közzé.

Az 1870-es években Gothár Pista altorjai szabót három helybéli legény meggyilkolta. A gyilkosokat másnap reggel elfogták, törvény elé állították. A bűntény balladai feldolgozása Nagynyujtódról 1905-ből kéziratosszerűen maradt fenn (Konsza 1957: 221–222). A gyűjteményben ballada található egy cőfalvi, tiltott szerelem miatt elkövetett kettős öngyilkosságról, egy feldobolyi leány-, egy nagyborosnyói szülő-, egy nyujtódi, a bálban elkövetett legénygyilkosságról (Konsza 1957: 224, 225, 226, 228).

⁵ Életével és munkásságával kapcsolatban Olosz Katalin végzett kutatásokat: Olosz 2003b.

⁶ Szabó Sámuel mintegy 900 darab folklórszöveget gyűjtött össze. Az általa irányított feltáró munkáról Olosz 2003a, 2003c.

1959-ben Schram Ferenc a budapesti könyvtárak anyagából válogatott népballadákat közölt. A I. klasszikus, II. víg-, III. újabb, IV. betyár- és V. rabballadák mellett VI. *helyi eseményeket tárgyaló és szórvány balladákat* is, szám szerint 6 balladát (Schram 1959). A közlemény a balladák előadására, társadalmi szerepére vonatkozó megjegyzéseket tartalmaz.

Az 1970-ben, Bukarestben közzétett gyűjteményében Kallós Zoltán *Siratozók, újságolók* fejezet cím alatt közöl helyi balladákat. Közöttük egy sötétpataki (Gyimes) leány-, egy széki legénygyilkosság, egy mérai kettős gyilkosság, valamint egy, a Szamosba fulladt szekeres esetének feldolgozását (Kallós 1977: 343, 345–346, 349, 372).

Egy 1956-os moldvai, léspedi gyűjtőúton Faragó Józsefnek énekesei egy négy évvel korábbi halálos kimenetelű balesetet említettek fel. A katonaságból frissen leszerelt fiatalember kútba zuhant, s ott lelte halálát. A gyűjtő arra kérte 46 éves beszélgetőtársát, hogy foglalja versbe a szomorú történetet. Az asszony habozás nélkül, a nem sokkal korábban hallott dallamra 18 strófában énekelt el a történetet. Az éneklést követő élénk, a baleset apró mozzanait felemlegető beszélgetés hatására fél óra múlva az énekes 36 strófába foglalta a történetet. Egy három héttel későbbi felvételben pedig, új dallamot választva, 69 strófára duzzadt a terjedelem. Annak ellenére, hogy az énekes számolt a fiatal halott édesanyjának méltatlankodásával (Faragó 1958).

Olosz Katalin egyik tanulmánya egy torjai (Háromszék) gyilkosság balladai feldolgozásának történetét rögzítette. 1949. december 6-án eltűnt Kovácsi Gábor torjai lakos. Felesége szerint megőrült, világgá ment. Az igazságra a következő év tavaszán, márciusban derült fény. A feleség, Kovácsi Irén szeretőjét, a náluk szolgaként dolgozó Dávid Dezsőt rávette, hogy gyilkolja meg az útjukban álló férjet. A holttestet az istállóban ásták el. A gyilkosság felszínre kerülése után mindkét bűnrészeset börtönbüntetésre ítélték.

Egy helybéli lakos 1950 májusában énekes füzetébe jegyezte az esemény verses feldolgozását. A ballada a szeretője kérésére édesanyját meggyilkoló, majd önmagát feladó Barna Jancsi verses történetének epikus és szövegfordulatait használta fel. Tizenöt évvel később, 1965 augusztusában a balladának újabb lejegyzése készült. A ballada létezéséről szinte minden helybelinek tudomása volt, elénekelni viszont kevesen tudták. Időközben az egyik elítélt, Kovácsi Irén a börtönben meghalt, ami miatt a ballada szövege újabb fordulatot vett: az elkövetett gyilkosság nemcsak brutálisnak, hanem értelmetlennek bizonyult (Olosz 2003a: 11–18).

Egy háromszéki forrás a cséplőgépbe esett kézdipolyáni legény, Páll Lajos tragédiájának három verses változatát közölte (*Megyei Tükör*. 1972. nov. 17.).

Ráduly János az 1970-es évek közepéig a marosszéki Kibédén 198 balladát rögzített. Gyűjteményében több helyi ballada is található. Egyik énekes gyermekkorában, az 1920-as években, Koronkán tanulta meg Kacsó Sándor balladáját, amely egy friss, szentgericei esemény verses feldolgozása. Sokáig énekelt. A gyűjtés idején e kijelentést tette: *Már nem divatos az ilyen történelmes gyilkosságének.* Az ártatlan legény elleni gyilkosságot a tettes részegen követte el. Tettéért börtönbe zárták (Ráduly 1975: 143, 186). A remetei Szalma Károly Ratosnyán, a havason dolgozott. Hetente egyszer járt haza családjához, s ilyenkor több napra vitt magával élelmet. Egy étkezés alkalmával társai hagymát kértek tőle, s ő visszautasította kérésüket. Egyik társa akarata ellenére halálos ütést mért rá. Az adatközlő édesapjától tanulta a balladát (Ráduly 1975: 144, 186). Az 1930-as években a Szent János napi vásárkor egy nyárádmagyarosi ember leszúrta a makfalvi kocsmárost. *Azután jött bé divatba a nóta.* A gyűjtés idején a balladát a magyar ajkú cigányok énekeltek családi összejöveteleken (Ráduly 1975: 147–149, 187). A ballada későbbi közléséhez fűzött megjegyzés: *Össze vótak gyűlve a sátoros cigányok s ittak: akkor énekeltek többször is. Mind idevaló cigányok vótak. Már rég nem énekeltem el, ejsze van vagy 20-30 éve is* (Ráduly 1979: 138). A kibédi gyűjteményben 5 változatban szerepel a Korond határában 1885-ben meggyilkolt csendőr, Butyka Imre története. *Butyka Imre csendőr vót, a postát kísérte, pénzt vittek. Mentek ki a Kalandán (hegy Korond közelében), három tolvaj megtámadta őket, Butykat megfogták, megölték. A Kalandán van eltemetve* (Ráduly 1975: 149–151. Háromszékről: Pozsony 1984: 228–229, 271). A meggyilkolt balladahős sírjele máig áll. És végül, Ráduly János gyűjteményében két kibédi szomorú esemény feldolgozása is megtalálható, három változatban. A 20. század elején (vagy előtt) egy helybéli cigányasszony, Gábor Lizsa Kibédről Siklódra indult télvíz idején. Az út közben megfagyott asszonyt Siklódon temették el. A történetet a helybéli magyar cigányok virrasztónótaként éneklék. Egy 1970-ben meghalt asszony siratóéneket megözvegyült férje énekelte el a gyűjtőnek a temetés után hat héttel (Ráduly 1975: 152–154, 188).

Bura László szatmári népballadagyűjteményében 15 típusba sorolja a gyűjtőterületén rögzített lokális balladákat. Szatmárökörítón 1910-ben egy bál alkalmával a táncosokkal megtelt csűr lángra lobbant. Minthogy a bejáratot beszegezték, a katasztrófa 325 halálos, 99 sebesült áldozattal ért véget. A katasztrófáról készült ballada töredékei az 1970-es években kerültek elő (Bura 1978: 157, 222). Szárazberken 1905/1906-ban egy juhászbojtár megérszakolta, majd brutálisan meggyilkolta juhásza leányát. A faluban az ese-

ményt azon frissében feldolgozták, és énekelni kezdték. Mind az esemény, mind balladai feldolgozása az emlékezetben máig él (Bura 1978: 158–160, 223). A bűntényballadák közül egy 1844-ben lezajlott gyilkosság története maradt fenn a legaprólékosabb részletekkel. Egy szatmári mészáros szénát vásárolt a szatmárpálfalvi tisztartótól. A vásárló kileste a tisztartó pénzének rejtkehelyét. Éjszaka egy ivócimborájával visszatért, a tisztartót megölték, pénzt elvették. A gyilkosságot rejtkehelyéről végignéző szolgáló a rendőrököt nyomra vezette. A balladát 1954-ben regisztrálta a kutatás (Bura 1978: 172, 226).

Pozsony Ferenc az 1970–1980-as években gyűjtötte össze Fekedeügy vidékének balladáit. Pávai énekesek emlékeztek arra, hogy az első világháború előtti években a komandói fakitermelő vállalat egy munkása Vajnafalva határában a keskenyvágányú vasút mellett a vonat kerekei alá esett. A gyűjtés idején már csak egyetlen énekes ismerte a történetet (Pozsony 1984, 226–228, 271). Páván egy férfi ökörszekérrel fáért ment a Pálfeje erdőbe. Mikor a faluhoz közeledett, az állatok megrémültek az erdőben vadászó Csai Károly fegyverének dörrenésétől, s eltaposták az előttük haladó gazdájukat. A balladára egyetlen személy emlékezett (Pozsony 1984: 228, 271). Cófalván egy 1906-ban történt gyilkosságra egy 67 éves, hajdani szemtanú, a ballada férfinőjének nagybátyja a következőképpen emlékezett vissza: *Ez a gyilkosság 1906-ban történt. Katona Zsigmond, s az ő szereteje, Katona Ida első unokatestvérek vótak. Úgy történt, hogy Katona Barnabás, a leánynak édesapja kollektor vót, hát nagyon eladósodott részegsége miatt. Telekről egy gazdag fiút, Zakariás Sándort szereztek Idának. Mivel nagygazda vót, megmentette vóna Katona Barnabás birtokát, akinek hezzanyúltak a kasszájához, mikor nyitva hagyta hanyagságból. Este, mikor lefeküdt, a feleségével tárgyalta, hogy ehhez a gazdag teleki legényhez kéne feleségül adni Idát, mert így megmentődne a birtok. A leányik nem aludt, végighallgatta, amit beszélgettek. Katona Zsiga akkoriban mozdonyvezető vót Pesten. Egyszer onnét hazajött, s Ida elmondta, hogy mi az újság, hogy hezza akarják adni ahhoz a teleki emberhez, aki még részeges is ráadásul. A fiatalok esszeegyezkedtek, szóval utolsó útikra készülődtek. Ida elkérezett Pócsa Jánosékhoz, a nénjihez. Ponkszádon esszetalálkoztak. Zsiga realótt. Még azt mondta akkor Ida, hogy: „Jaj, Zsiga, én nem haltam meg.” Még egyszer realótt, s azután Zsiga es béfalta a broving csövit, s a szájába eresztett egy golyót. Úgy akarták, hogy egy sírba temessék, de a leány szülei elleneztek. A gödörösök úgy csinálták, hogy mikor kellett vóna temetni, a két sír esszeduadt. A 83 éves Deák Lajos pedig a következőképpen rész-*

letezte a körülményeket: *Kurta szekéren vitték haza őket. Zsigának még a lába es lógott. Ahogy megtörtént a halál, egy Mircse nevezetű ember Kisborosnyón elkezdte az éneket.* Az említett gyűjteményben a ballada egy változatban található meg (Pozsony 1984: 133, 272). Pozsony Ferenc gyűjteményében szerepel még egy, az első világháború idején az átvonuló katonák által meggyalázott lányról (Pozsony 1984: 134–135, 273–274), valamint több, egy felsőtorjai, egy bélafalvi, egy kiskászoni és egy szentléleki gyilkosságról szóló ballada. Ez utóbbiról Esztelneken tudni vélték, hogy a kollektívizálás előtti években *a szentléleki pityókások ölték meg a csobánlegényt. Róla fogták ezt az éneket.* De minthogy a tettesek a börtönből időközben kiszabadultak, a történetről őrizkednek beszélni. Ezért maradt el a balladából a gyilkosok neve. A balladát a mulatóénekekkel és a keservesekkel együtt szokták énekelni (Pozsony 1984: 231–236, 274–275). A gyűjtő a vonat alá esett legény balladájának 1, a gyilkosságballadák 12, a megölt juhász történetének 5, az egymásért haló szerelmesek történetének 2 további, töredékes változatát rögzítette (Pozsony 1984: 247).

Egy 1979-es közlés egy mezőségi asszony panaszénekét tette közzé. A két leányát iskoláztatott, majd magára maradt asszony önmagát, magányát panaszolja el, népdalokból ismert szövegformulákkal. A leányaitól távol élő anya munka közben, magányos estéken szokta énekelni versét (Keszeg 1979).

A beszélés antropológiájának szempontjait, a beszédhelyzet, a beszédesemény és a beszédfunkciók leírását követő monográfiában Keszeg Vilmos az aranyosvidéki helyi balladatípusokat közölte. A 19. század végén Bara Samu pénzéért meggyilkolta az újtordai mészáros, Székely Jóskát. A véres ruhája alapján a csendőrök felismerték a gyilkost, aki bevallotta tettét. A bányoni Csép Sándor betyárrá, útonállóvá lett. Távollétében a zsandárok a feleségét kezdték vallatni. Ürügyet találva a feleség a szobába távozott, ahol egy késsel elszelte a nyakát. Gerendkeresztúron egy lány kezére két legény pályázott. Egy orvtámadás során Német János riválisa áldozatává vált. Bágyonban Jenci Ferenc egy adóbehajtót támadott és gyilkolt meg. A mészköi lány, Dali Ágnes váratlan betegségben, hirtelen halálozott el 1896-ban, szülei, vőlegénye és barátnői bánatára. Az aranyosszentmihályi Bajka Sándor 1883-ban brutális módon végzett keresztanyjával. Tettéért börtönbe zárták, s Újtordában felakasztották (Keszeg 2004b I: 261–269, II: 379–381).

Egy köröstárkányi ballada a falubíró lányának korai halálát örököltette meg. Egy további verses történet Kisfaludba, az 1809-es évre lokalizálja Bíró Margit tragédiáját. Hosszas udvarlás után Nagy Imre más feleséget választ

magának. A hűtlenül elhagyott lány átkot mond csalfa udvarlójára, s felakasztja magát (Dánielisz 2006: 15).

Haranglábon a szép Csíki Erzsikének szintén két legény udvarolt. A szegény Méder Sándit ellenfele egy eperfa alatt pusztította el. A történetet a falu bírója verselte meg és kezdte énekelni.⁷ Egy csíkszenttamási ballada Szenttamás és a Szentdomokos lakóinak hadakozását örökölt meg. A közösen épített templom fölött a szentdomokosiak osztozkodni akartak, a harang nyelvét követelték maguknak. A szenttamási harangozó azonban hamis esküvel letagadta, hogy a harangütők hollétéről tudomása van. Az önmagára mondott átok beteljesedett: háza eltűnt a föld színéről, helyében feneketlen tó keletkezett, a templom pedig romba omlott.⁸ Dánoson egy karaván tagjai kegyetlenül elpusztították egy kocsmáros család tagjait. Az esetet a településen balladában örökölték meg.⁹

***

1. A romániai magyar nyelvterületről összegyűjtött helyi balladák nagy száma arról győz meg, hogy a helyi ballada a balladagyűjtés kezdetétől megszakítatlanul adatolt, és így bizonyosan a már korábban is gyakorolt, a *verset és éneket felhasználó beszédmód*.

Az események megverselése, narratív reprezentálása a helyi közösségben történik meg. A szerzője olyan (gyakran írástudó) személy, akinek a részletekre rálátása van, ugyanakkor ismeri és gyakorolja a feldolgozáshoz szükséges hagyományt. A hagyomány az akusztikus metaforákból (dallam) és a nyelvi, prozódiai, frazeológiai és retorikai eszközökből áll. A versírás tulajdonképpen ezt a hagyományt és az egyedi esetet közelíti egymáshoz, a hagyományos mintákba felismerhetően beleilleszti a friss, egyedi eset paramétereit. A fent felsorolt helyi balladák a magyar népballada-repertóriumban előforduló sortípusok közül a 7, 8, 10, 11, 12 szótagból álló sorokat veszik igénybe, és alkalmazzák szinte kifogástalan következetességgel.

A narratív reprezentáció és a megjelenített eset koherenciáját a szövegbe beépített konkrétumok teremtik meg.¹⁰ Ez a hitelesítő eljárás sematikus

⁷ Daniel Rita egyetemi hallgató gyűjtése, 2008. KJNT archívuma.

⁸ Farkas Beáta egyetemi hallgató gyűjtése, 2008. KJNT archívuma.

⁹ Marián Csilla egyetemi hallgató gyűjtése, 2007. KJNT archívuma.

¹⁰ A szemiotika koherenciának nevezi a reprezentáló (ez esetben a ballada) és extenziója (az esemény) összefüggését (Terestyéni 1992: 23).

a proxemikai (topográfiai és temporális), a perszonális, a tárgyi kódot, valamint az esemény sematizált forgatókönyvét veszi igénybe. A topográfiai elemek közül leggyakrabban az esemény színhelyei fordulnak elő: az esemény lezajlásának színhelye, a hozzátartozók lakhelye, a segítségnyújtás színhelye (kórház), a holttest eltemetésének színhelye, a bűnös rejtőzködésének, vallatásának és bűnhődésének színhelye. A leggyakoribb toponimek a településnevek, a határnevek, az utcanevek, a köztereket megnevező köznevek (kocsmá, árok, udvar, határ, temető, ház, padlás, intézmény). A *meggyilkolt postáslegény* balladatípus rétyi változatában a következő toponimek fordulnak elő: a településnév (Sepsiszentgyörgy), a városnegyed neve (Szemeria), a gyilkosság színhelye (zöld erdő), a holttest rejtekhelye (árok) (Albert 1973: 389). A *meggyilkolt legény* balladájának torjai változata megnevezi a gyilkosság helyszínét (Vásárhely, kocsmá), az áldozat utolsó napjainak helyszínét (kórház, templom, temető, a gyilkos bűnhődésének színhelyét, a brassói fegyházat) (Albert 1973: 414).

A tragédiák időbe való belehelyezése az év, az évszak, a napszak, az esemény időtartamának megnevezésével történik. A *meggyilkolt csendő*r balladatípus rétyi változata szerint az áldozat nyolc órakor a Korondhegyen kávézott, kilenc órakor a községben volt, tíz órakor a Korondhegyen meggyilkolták (Albert 1973: 388). Az öngyilkos leány balladájának szárazajtai változata az öngyilkosság évének megnevezésével kezdődik, majd a tragédia napjának két időpontját nevezi meg: a lány hat órakor értesült kedvese hűtlenségéről, tíz órakor indult elkövetni tettét (Albert 1973: 451).

A szociális kód a szereplők biográfiájának komponenseit (név, életkor, foglalkozás, az esemény által előidézett életrajzi fordulat), a genealógiai tábláját (szülők/gyerekek megnevezése), a közöttük lévő (rokonsági, szerelmi, szomszédosági, hivatalos) kapcsolatokat, az eseményben játszott szerepét, az eseményben való részvétel motivációját tartalmazza. A *meggyilkolt családapa* balladatípus aldobolyi változata rendre megnevezi a meggyilkolt áldozatot, az áldozat édesapját, feleségét, a gyilkost és két fiát, a gyilkosság színhelyén lakó gazdát, a kilenc zsandárt, a gyilkos babáját (Albert 1973: 384). A diólópásért halálra vert férfi balladájának komollói változata rendre megnevezi az áldozatot, barátját, a tolvaj megbüntetőjét, a szemtanút, az áldozat feleségét (Albert 1973: 421). A balladákban megnevezett tárgyak a tragédia lezajlásában előforduló funkcionális eszközök (a gyilkosság, öngyilkosság, a baleset, a kezelés, a gyászszertartás eszközei). A forgatókönyv olyan stilizált reprezentációs segédeszköz, amely egy konfúz, ellentmondásos, szerteága-

zó eseményköteg sematizálását, szisztematizálását és valószerűsítését teszi lehetővé.¹¹

A népballadákban előforduló forgatókönyvek az események különböző perspektívából történő megközelítésén alapulnak. A romániai magyar lokális balladák áttekintése során a következő alaptípusokat sikerült azonosítani.

a. *A törvényszéki vallatás forgatókönyve.* Az élettörténetnek tétje, kocázata van, megszerkesztését, forgalmazását Gisèle Mathieu-Castellani az öngazolás szándékával készült törvényszéki beszédhez hasonlítja (Matieu-Castellani 1996). Az életpálya eseményeinek vállalása, indoklása, nyilvános reprezentációvá alakítása olyan állapotokat teremt meg és fogadtat el, mint a bűnösség, az ártatlanság. Az önéletírás ebben az esetben kötelezettségeket (őszinteség, kimondás) ír elő az emlékező számára. E forgatókönyv hol a bűnös, hol az áldozat perspektívájából szerkeszti meg a teljes eseményre való rálátást. A vallomást tevő minden információ birtokában, az alperes gyakran maga ellen beszélve tekinti át az eseményeket. Ritkábban az esemény egy mellékszereplője (csendőr, orvos) vállalkozik a vallomástételre. *A meggyilkolt leány* esztelneki változatában a felperes (a meggyilkolt lány) gyilkosai megbüntetését kéri a rendőröktől. Kérését a meggyilkolása részleteinek előadásával támasztja alá (Albert 1973: 391). A bálban meggyilkolt legény balladájának nyujtói változatában szintén az áldozat mondja el halála körülményeit, s elmarasztalja barátait, amiért nem siettek segítségére (Albert 1973: 424). *Az apagyilkos legény* balladatípus sepsiszentgyörgyi változatában a gyilkosságot elkövetett legény önként jelentkezik a törvényszéken, beszélgetést kezdeményez a főügyésszel, akinek a kérdései, megjegyzései segítik feltárnia tettét, annak motivációit (Albert 1973: 394). A rablócimborá által meggyilkolt legény szárazajtai balladájában egy magát meg nem nevező narrátor a meggyilkolt személyhez szólva olvassa fejére bűnösségét (Albert 1973: 408). A legénygyilkos ballada hilibi báltozata *Valld ki, Dénes, valld ki, Dénes, bűnödöt* felszólítással ösztönzi vallomástevésre a gyilkost (Albert 1973: 409). Ugyanezen ballada kézdivásárhelyi változatában az áldozat édesanyja faggatja a gyilkost (Albert 1973: 413). A legénygyilkos balladájának torjai változatában a gyilkost felelősségre vonó szemtanú tárja fel a gyilkosság körülményeit (Albert 1973: 431). *Az apagyilkos legény*, a

¹¹ A forgatókönyv olyan narratív struktúra, amely az események helyes sorát írja le adott kontextusban. A forgatókönyvek stilizált mindennapi helyzeteket kezelnek (Schank–Abelson 1988: 368).

Gazdája gyilkosa, a Barátja gyilkosa önként jelentkezik a törvénybíró/az őrmester előtt, s feladja magát (Albert 1973: 394, 397, 414).

b. *A halottbúcsúztató*. Az általában halállal záruló tragikus események előadása stilizáltan a temetési szertartás részeként van megjelenítve. Vagy legalábbis a történet a temetési szertartás bemutatásába torkollik. Ezért a történet gyakran a halálhoz vezető okot nevezi meg részletező eljárással, a történet a halott végszavaként, vagy a halottnak állított emlékként kerül bemutatásra. Így érthető, hogy nagyon gyakran a történetbe illeszkedik a halott végrendelezése, a hozzátartozóktól való búcsúvétele, a temetési szertartás külsőségeire való utalás. A fiatalon meggyilkolt legény zágoni balladájának öt strófája tartalmazza a halott búcsúját, hagyakozását. Elbúcsúzik leány- és legénybarátaitól, édesanyjának a temetési szertartással kapcsolatos óhajait foglalja össze (Albert 1973: 439). A bálban meggyilkolt legény balladájának sepsiszentgyörgyi változata előbb pajtásaihoz szól, majd édesanyjának hagyakozik temetésével kapcsolatban (Albert 1973: 425). A fától ütött legény rendre elbúcsúzik a Hargita fáitól, barátaitól, szüleitől, a szentpáli legényektől és leányoktól, majd az édesanyjának rendelkezik a sírkeresztet illetően (Albert 1973: 462).

c. *A biográfia*. A biográfia identifikációs eszköz, amelynek megszerkesztése és felmutatása a be- és kilépési események része, s szerepe az egyén státusának megalapozása vagy kiigazítása. Minthogy a halál lezárja a biográfiát, indokolt, hogy a halál bekövetkeztekor a komplett biográfia elkészüljön. Ugyanakkor a biográfia (ezen belül különösen a halál okainak részletezése) világít rá a haláleset váratlan, idő előtti bekövetkeztére. A ballada csupán egyik, de nem egyetlen biografikus szöveg, amely a haláleset alkalmával megszerkesztésre és szertartásos bemutatásra kerül.¹² A sírfelirat, a halottbúcsúztató, a gyászjelentő, a nekrológ, a temetési prédikáció bizonyos mértékben biografikus elemeket népszerűsítenek. A meggyilkolt legény balladája autobiografikus formában nevezi meg az áldozatot, életkorát, a gyilkosság módját, a temetés körülményeit, a sírfeliratot (Albert 1973: 435). Az öngyilkos gyilkos balladájának sepsibesenyői változatában a gyilkoshoz intézett kérdésre az az egész életét elmondja: húsz évet töltött, ebből három évet katonáskodott, Étfalván cselédnek szegődött, egy ártatlan lányt meggyilkolt, majd a csűrben maga is felakasztotta magát (Albert 1973: 444).

¹² Az önéletrajzi diskurzust többen tekintik ön-helyreállító diskurzusnak, a sírfeliratot hozzá fel példának. A témáról: de Man 1997, Menke 2002.

d. Helyi ballada mint *tudósítás* (híresztelés) és mint *igaztörténet*, *pletyka* a tragédiát, a halálesetet *esetté*, *ügyé* avatja, feltűnő, szembetűnő módon hívja fel rá a figyelmet. Az eset, az ügy egy partikuláris esemény, történés egy közösség mentalitása, értékrendje szempontjából történő interpretációja, a figyelemnek a partikuláris eseményre való ráirányítása; a közösség tagjainak érzelmi-etikai mozgósítását szolgálja.¹³ A *cséplőgépbe esett legény* esztelneki változata nyolc sorban megnevezi a települést, a baleset körülményeit (cséplés), az áldozatot, az áldozat kedvesének kétségbeesett segítő szándékát, a mentési igyekezetet (szekérrel kórházba szállítják), az orvost, az orvosi szentenciát (Albert 1973: 368). A zszurnalisztika, valamint a ponyvairodalom és laikus változatuk, a hírvers a lokális eseményt szenzációvá avatva popularizálja egy olyan világban, amelynek az esemény része, a narrátor és a befogadó pedig egyaránt tagja. Csupán azzal az esettel tud mit kezdeni, amely érdeklődésre tart számot.¹⁴ Az eset kuriózumát sajátos frazeológiai eljárásokkal, retorikai fordulatokkal fokozza. Ebben a szándékában egyrészt a hitelességre való törekvés, a dokumentálódás, másrészt, ezzel ellentétben, a csúsztatás, a túlzás, az átszerkesztés, az átdimenzionálás áll rendelkezésére. Az igaztörténet, a pletyka ugyanezt az utat teszi meg, ám az eseményt a lokális közösségen belül, a lokális közösség számára tematizálja. Épp ezért nem kell teljes módon dekontextualizálnia az eseményt, teljesen explicitté tenni, hiszen az esemény részletei a közösségben közismertek. Miközben az első szövegtípus a nyilvánosság terébe emel egy lokális eseményt, s az esemény egy közösség, egy életvilág metaforájává válik, addig a második szövegtípus a helyi közösségen belül maradván a regényességet, a szenzációszerűséget közelíti hozzá a közösség életéhez, mentalitásához, viszony- és kapcsolatrendszeréhez. A *meggyilkolt legény* balladatípus zalánpataki változatában a meggyilkolt legényt emlékezésre szólítják fel, aki részletezi az eseményeket, szóhűen idézve a gyilkosokkal folytatott párbeszédet is (Albert 1973: 400). A Mérában történt kettős (anya és lánya) gyilkosságról szóló ballada az *Itt Mérában a nagy utcán mi történt?* kérdésre izgatottan foglalja össze az eseményt (Kallós 1977: 349). A meggyilkolt legény balladájának magyarhermányi változata a *Hallottátok, Nagyhermánba mi történt?* kérdéssel készíti elő mondanivalóját (Albert 1973: 422). A megölt

¹³ Az *ügy*, illetve az *eset* terminusként való használatáról: Kapitány–Kapitány 1999, illetve Cioran 1991.

¹⁴ A ponyvairodalom kelendőségét nagymértékben a szenzáció erejével bíró történetek biztosították (Pogány [1978]: 82–92. A históriás énekről és a hírversről Takács 1951, 1958).

juhász torjai balladájában a narrátor közönség hiányában is, a *Hej istenem, az erdőbe mi történt* öngerjesztő sóhajtással kezdi felmondani a történetet (Albert 1973: 382).

e. A helyi ballada mint *regény, regényesség* a fantáziát, a valóságtudatot, az értékrendet megmozgató narratív produktum, amely az eseménytelen hétköznapot a különleges alkalommal, a megszokott világot a szokatlannal, a hétköznapit a lehetőséggel, a képtelennel, az átlagembert a személyiséggel állítja szembe.¹⁵

A fenti helyzetek mindegyikének sajátos retorikai fordulatok felelnek meg. Bár a tragédia általában is rendelkezik egy sajátos retorikával (az előre nem látott, radikális változás, az értékvesztés pátosza, megjelenítésének kelléktára), a tragédiát mindegyik helyzet másként láttatja, és másként jeleníti meg. Ezek a retorikai fordulatok érzékeltetik, teremtik meg azt a stilizált beszédhelyzetet, amelyen belül a tragédiáról való beszámoló elhangzik. A szakirodalom a helyi balladákkal kapcsolatosan e formuláknál időzött el legtartósabban. A siratóballadák egyik kedvelt kezdőformulája az *XY voltam én ezidáig,/ Éltem huszonhatéves koromig: Bartha Pali voltam én idáig,/ Éltem huszonhat éves koromig* (Albert 1973: 432), *Baróti János voltam én idáig,/ Éltem huszonnyolc éves koromig* (Albert 1973: 434), *Baróti Sándor voltam én idáig,/ Éltem huszonkét éves koromig* (Albert 1973: 453). A másik gyakori kezdőformula kérdés formájában hangzik el: *XY, mit gondoltál,/ Mikor a vízre indultál?* A kérdésre adott válasz szintén sztereotip jellegű: *Én egyebet nem gondoltam./ Szerencsétlen úton jártam* (Faragó 1977: 380–385, Kríza 1991: 155). További példák: *Molnár Gyurka, mit gondoltál,/ Mikor Teksére indultál?* (Albert 1973: 400), *Oláh Ignác, mit gondoltál,/ Mikor a bálba indultál?* (Albert 1973: 424), *Czintos István, mit gondoltál,/ Mikor a házba indultál?* (Albert 1973: 444), *Miklós Judit, mit gondoltál,/ Mikor mosni elindultál?* (Albert 1973: 456). Énekmondói gyakorlat részét képezte a hallgatók megszólítása: *Hallottátok, Haranglábbon mi történt?/ Hallod, pajtás/anyám/babám, Haranglábbon mi történt?* (Solymossy 1929: 664–665). A *Hallgassátok...* megszólítás hitvitázó énekek és bibliai históriák kezdőformulájaként kezdte pályafutását, majd a históriás énekekben élt tovább. A *Hallottátok híret?* legelőször a 17. század első felében fordult elő (Demény 1997: 297–298). A hősi epika, a históriás énekek

¹⁵ A regényesség műszóként érdekes, a köznapitól eltérő, de valószerűnek tetesző eseményt jelöl. Művészeteken kívüli jelenségeket (esemény, táj, jellem) is jelent (Kovács 1989).

kezdő eljárásaként ismert a szűkítő szerkezet, a helyszín és a tárgy fokozatos pontosítása (Demény 1997: 279).

A történetet indító nyugalmi állapotot a *kiállott a kapuba* formula jelzi: *Kocsis Anna kiállott a kapuba* (Albert 1973: 385), *Imre éppen kiállott a kapuba* (Albert 1973: 451). A vizitára való előkészületet az udvar tisztára seprése jelzi: *Jön a péntek, jön a szombat, vasárnap,/ Sepregetnek a cőfalvi leányok./ – Seperd, Ida, udvarodat tisztára,/ Jön a Zsiga, recsegős a csizmája* (Albert 1973: 468), *Jön a péntek, jön a szombat, vasárnap,/ Söpörgetnek a pávai leányok./ – Söpörd, Irma, udvarodat tisztára,/ Jön a Dénes, ropogós a csizmája* (Albert 1973: 417). A gyilkosság kegyetlen voltát a *nem megölték, hanem...* fokozó formula érzékelteti: *nem megölték, hanem agyonütötték,/ Juhairól a harangot leszedték* (Albert 1973: 381), *Nem megölték, hanem fejét levették,/ Lováról is a csengettyűt leszedték* (Albert 1973: 390). Szintén a kegyetlenséget érzékelteti az alábbi szóláshasonlat: *Vérét vették, mint a fogolyadárnak/ A szotyori Kocsis Anna urának* (Albert 1973: 384), *Háromszéki Butyka Imre zsandárnak* (Albert 1973: 387), *Bartis András legkisebbik fiának* (Albert 1973: 393), *Az almási Mátyás Péter fiának* (Albert 1973: 410), *Árok Balázs legügyesebb fiának* (Albert 1973: 413), *A kővári Puskás Vilmos fiának* (Albert 1973: 430), *A kollektor Ida nevű lányának* (Albert 1973: 468), *Vérét fogták, mint egy fogolyadárnak,/ Illyefalvi szegény Györke Jánosnak* (Albert 1973: 386). A tragédia bekövetkeztének hirtelenségét a *Két órakor még a bálba mulattott,/ Háromkor már piros vére kiomlott* (Albert 1973: 422), *Még vasárnap délután/ Vigan sétált az utcán,/ Már csütörtök estére/ Vitték a temetőbe* (Keszeg 2004b I: 266) formula fejezi ki. A tragédiát a gyászba öltözött lányok csoportja adja hírül: *Gyertek, lányok, öltözzünk fel fehérbe,/ Vigyük Marit Emil doktor elébe* (Albert 1973: 465), *Gyertek, lányok, öltözzünk feketébe,/ Vigyük Marit édesanyja elébe* (Albert 1973: 465), *Gyertek, lányok, öltözzünk feketébe,/ Kísérjük ki Sándort a temetőbe* (Albert 1973: 429). A narrátor vagy a meggyilkolt gyermek patetikusan felszólítja a szülőket a holttest fogadására: *Nyisd ki, anyám, a kapudat,/ Halva hozzák szép fiadat* (Albert 1973: 427), *Nyisd ki, anyám, zöldre festett kapudat,/ Ereszd bé a szerencsétlen fiadat* (Albert 1973: 429), *Édesapám, nyisd ki kapudot,/ Hogy vigyék ki a te fiadot* (Albert 1973: 446), *Nyisd ki, anyám, a fekete kapudat,/ Ereszd be a szerencsétlen lányodat* (Albert 1973: 454), *Nyisd ki, anyám, gyászba borult kapudat,/ Halva hozzák gyönyörű szép lányodat* (Albert 1973: 465), *Butyka János, nyisd ki a te kapudat,/ Halva hozzák a te édes fiadat* (Albert 1973: 387), *Nyisd ki, Sütő Mihály, a te kapudat, /Mert*

hozzák az egyetlenegy fiadat (Albert 1973: 417). A gyilkos az égre tekintve gyakorolja a bűnbánatot: *Fel is áll a székre,/ Rátekint az égre* (Albert 1973: 393), *Belép a börtönbe,/ Kitekint az égre* (Albert 1973: 396). A beteg állapotának kilátástalan voltát a *félrefordul, s azt mondja* formula jelzi előre: *Fődoktor úr félrefordul, s azt mondja:/ Ennek csak a jó Isten a doktora* (Albert 1973: 429), *Emil doktor felvágta és azt mondta,/ Ennek a jó Isten lesz doktora* (Albert 1973: 465), *Lőrincz doktor megvizsgálta, s azt mondta,/ Hogy ennek a börtön lesz a doktora* (Albert 1973: 416). Az akasztás előkészítését a *faragják a fát* formula fejezi ki: *Újtorodában most faragják azt a fát,/ Amelyikre Bajka Sándort akasztják* (Keszeg 2004b I: 269), *Három napja faragták meg azt a fát,/ Amelyikre betyárlegényt akasztják* (Albert 1973: 386), *Felsőtorján most faragják azt a fát,/ Amelyikre Dávid Dezsőt akasztják* (Albert 1973: 398). A fialon meghalt áldozat utolsó kérését intéz édesanyjához: *Édesanyám, csak az a kérésem:/ Ültetessen rózsabimbót nékem* (Albert 1973: 438), *Hogy keresztfát csináltasson nékem* (Albert 1973: 432), *Akasztofát csináltasson nékem* (Albert 1973: 432), *Fehér inget csináltasson nékem* (Albert 1973: 432), *Cigányzene kísérjen el engem* (Albert 1973: 433), *Márványkövet állíttasson nekem* (Albert 1973: 434), *Gyászkocsival temetessen engem* (Albert 1973: 439), *Nyolc menyasszony síromig kísérjen* (Albert 1973: 394). A halottat a temető nyitott kapuval várja: *Nyitva van a temető kapuja,/ Kísérjetez engemet ki oda* (Albert 1973: 463), *Nyitva van a temető kapuja,/ Bíró Janit most viszik bé rajta* (Albert 1973: 438). A gyászt a harangszó adja tudtúl: *A templomba szépen harangoznak,/ A legények szépen sorakoznak* (Albert 1973: 432), *A templomba szépen harangoznak,/ A leányok szépen sorakoznak* (Albert 1973: 434), *Temetésre szépen harangoznak,/ Barátaim mind egy sorba állnak* (Albert 1973: 440). A gyilkos és áldozata sorsát egy ellentét foglalja össze: *Combor Mártont viszik a temetőbe,/ Burján Palit az örökös börtönbe* (Albert 1973: 430), *Puskás Vilmost viszik a temetőbe,/ Barátait az aradi börtönbe* (Albert 1973: 430), *Bíró Jancsit viszik a temetőbe,/ Engem pedig kísérnek tömlőcbe* (Albert 1973: 442), *Bartis Annát viszik a temetőbe,/ Szeretőjét az aradi börtönbe* (Albert 1973: 393), *Árok Balázst viszik ki a kórházba,/ A gyilkosát a szentgyörgyi fogházba* (Albert 1973: 414). Az áldozat azzal nyugtatja magát, hogy kezével senki vérért nem ontotta: *Kezem szennyét senki nem hordozza,/ A szerelem tett engem a sírba* (Albert 1973: 456), *Senki kezem szennyét nem hordozta,/ Egy fenyőfa halálom okozta* (Albert 1973: 464), *Senki kezem szennyét nem hordozta,/ Jó barátom véremet ontotta* (Albert 1973: 440), *Kezem szennyét senki nem hordozza,/ Édesapám*

véremet ontotta (Albert 1973: 394). Több ballada az *énrajtam tanuljatok, rólam példát vegyetek* formulával fogalmazza meg az eset tanulságát: *Na most, lányok, énrajtam tanuljatok,/ A legénynek csókot sose adjatok* (Albert 1973: 452), *Lányok, lányok, rólam példát vegyetek,/ Egy-két legényt soha ne szeresetek* (Albert 1973: 393), *No legények, énrajtam tanuljatok,/ Részegekkel szóba ne is álljatok* (Albert 1973: 414), *Jó testvérim, most rajtam tanuljatok,/ Csikiakkal vitába ne szálljatok* (Albert 1973: 419).

A további példáktól eltekintünk. Megismételjük és hangsúlyozzuk következtetésünket, miszerint a helyi ballada helyi (a fent felsorolt) igényekhez igazodik hozzá. Ezért is valódi értéküket és szerepüket egyedül a helyi közösség szövegrepertóriumában, kommunikációs gyakorlatában és értékrendjében lehet megérteni.

2. A hagyomány és a reprezentált esemény egymáshoz való közelítése készséget és jártasságot tesz szükségessé. Tudomásunk van arról, hogy az esemény balladai reprezentációja több esetben nem teljes mértékben fedi egymást. A balladai formulák átvétele miatt a ballada szövege olyan szemantikai elemeket telepít be a szövegbe, amelyek az eseményben nem voltak jelen. Illetve a balladai epizódok között betöltetlen helyek maradnak.

A háromszéki gyűjtésben található meg egy gyilkosságtörténet balladai feldolgozásának két változata. A 19. század közepén a Kálnok és Zalanpataka között elterülő erdőben, a Tekse tetőn három rabló között nézeteltérés támadt, aminek a bűnözők egyike esett áldozatul. Az egyik változat szerint Molnár Gyurka rablógyilkosság áldozata. A lovait legeltető hősre fegyveres támadók csapnak rá. Bár életéért cserébe a megtámadott legény minden pénzét felajánlja, támadói vérét veszik, s utána kirabolják. A másik változatban a főhős bűnözőként jelenik meg, aki bíráival (*urak*) egyezkedik. Beismeri bűnösségét, s arra kér engedélyt, hogy búcsúlevelet írjon megárvuló három gyermekének és bánatos feleségének. E változat nem a bűnrészesekkel történt összetűzésből, hanem az elkövetett bűncselekményeket követő igazságszolgáltatásból vezeti le a hős halálát. A bíráival való egyezkedés az utolsó kívánságot elutasító hivatalos hatósági személyeket állítja hátrányos megvilágításba (Albert 1973: 400–401). A balladához fűzött magyarázatok eltérnek a balladai történetől. A balladát kísérő interpretáció – szintén el-
lentmondásosan – más kontextust társít az eseményhez. Egyik adatközlő, számtalan „hiteles” adatot felsorakoztatva a következőképpen értelmezi a balladát: *Ebben az erdőben ezen a vidéken élt három rabló: Cári Nitru, Mónár Gyuri és Karácsony János. Együtt raboltak és fosztogattak. Míg nem a húr pattanásig feszült, hogy minden kivilágosdjék. Ekkor Cári*

Nitru és Karácsony János minden elkövetett rablást Mónár Gyurira mos-tak, aki szárazajtai születésű, és akinek a becézett neve Keteka. Végül is elhatározták, hogy meg fogják ölni, hogy ne tudjon elmondani senkinek semmit. Egy másik értelmezés Molnár Gyuri tragédiáját a gyermektelen gazdag és a szegény, gyermekes testvér konfliktusára vezeti vissza. Egy másik értelmezés a szegény és gazdag testvér halálos kimenetelű konfliktusára építi a történetet (Albert 1973: 537). A Kézdivásárhelyen 1931-ben meggyilkolt Árok Balázs történetének egyik változata szerint a gyilkosságra részegek közötti szóváltás, másik változata szerint barátok közötti nézeteltérés miatt került sor. Két változat a haláleset pusztá tényét örökíti meg (Albert 1973: 413–415). Egy, a gyilkosság idején a városban szolgáló cseléd visszaemlékezése szerint két legény egy leány miatt verekedett meg életre-halálra. Az eset törvényszéki tárgyalásáról beszámoló helyi lap értesülése szerint két ittas féltestvér szúrta halálra áldozatát, amiért felszólításukra nem volt hajlandó kitérni előlük (Albert 1973: 538). A bardóci véres családi tragédiát előadó ballada sem a gyilkosság okát, sem módját, sem körülményeit nem nevezi meg, csupán a négy áldozatot sorolja fel. A ballada által aktivizált emlékezet azonban részletesen kitér az egyes gyilkosságokra, a gyilkosság okára. Az emlékezet megőrizte a gyilkos által hátrahagyott búcsúlevél tartalmát is (Albert 1973: 536). A kibédi megfagyott asszony, Gábor Liza balladája nem tesz említést a halál okáról (Ráduly 1975: 188).

A szemantikai inekvivalencia azonban nem okoz gondot. Úgy tűnik, a balladaszöveggel konvencionális módon együtt jár egy megállapodott *beleértési tartomány (implikációs szféra)*.¹⁶ Ez a mögöttes tartalom a szöveg értelmezési horizontja, amely kulturálisan öröklődik, s közösségen belül állandósul (Bahtyin 1981: 18–22). A ballada előadását általában közvetlenül követi a történet kiigazítása, részletekkel való kiegészítése. Ez az eljárás a helyi ballada *használati módja*. A léspedi, kútba fúlt legény tragédiáját megőrkítő történetet követő beszélgetés hangulatát Faragó József örökölte meg: „A ballada utolsó sorának elhangzása után a jelenlévő asszonyok nyomban élénk beszélgetésbe kezdtek. Megjegyzéseik közvetlenül ugyan nem, de közvetve mégis Bráz Erzszi alkotását illették, mert szó szót követve, Farkas István halálos balesetének olyan újabb körülményeit és részleteit elevenítették föl, amelyeket a balladában szintén említeni lehetett volna” (Faragó 1977: 295).

¹⁶ A szöveg és jelentés konvencionális viszonyát László Gyula mágikus viszonyoknak nevezte, amelyben a szöveg a jelentésnek mindössze jelképe (László 1943: 89).

A már említett kalotaszegi ballada alkalmas annak bizonyítására, hogy a ballada és a balladaéneklés emlékezetkönnyítő eszközként szolgál. A ballada szűkszavúan szól a Káplár Marci és Török Gyurkó Pista közötti konfliktusról, Káplár Marci haláláról, a Török Gyurkó Pistára kirótt büntetésről. Az oralításban viszont a vázlatos történet kiegészül az esemény részleteivel. A konfliktus előzményei a néhány nappal korábbi karácsonyi kántáláshoz ágaznak vissza. Karácsony előestéjén ugyanis a falu legényei két csapatba szerveződve járták a falu házait karácsonyi énekeket énekelve, s összegyűjtve a kántálóknak kijáró adományt. A következő napokon a kalácsot a falu szégyenebb családjai között értékesítették, a pénzt pedig a csoport tagjai között kellett volna szétosztani. 1927-ben azonban Török Gyurkó Ferenc, aki a falu egyik módos családjának volt ifjú tagja, nem kapta meg a neki kijáró részesedést. Hogy jogainak érvényt szerezzen, segítségül hívta a családosok szilveszteri mulatságán lévő két testvérbátyját. A dulakodás a Káplár Mártont védelmező legények és a Gyurkó Ferencet támogató házasesemberek verekedésévé fajult. Ebben a verekedésben a károsult Török Gyurkó Ferenc egyik bátyja, Pista szíven szúrta Miklós Káplár Marcit. A halottat egy lepedővel leterítve, szánon vitték haza a szülői házhoz, január első napjának hajnalán. A gyilkost két évi börtönbüntetésre ítélték. Ez idő alatt a börtönben kitanulta az asztalos mesterséget. A börtön s az elszenvedett szégyen Gyurkó Ferencet emberkerülővé tette. Egy télen járomnak való fáért ment az erdőbe. Mikor a Miklós Káplár család rétvén ment keresztül, a lopott nyírfa ráborult, halálra nyomta. A hó beborította az élettelen testet (Vasas 1981).

Bajka Sándor balladája hasonlóképpen az esemény szélesebb és részletesebb kontextusát aktivizálja. A ballada előadása csupán elindította az esetről való beszélgetést. A falu társadalmában a családcsúfoló mondókákkal és igaztörténetekkel együtt évtizedeken keresztül a Bajka család marginalizálásának eszköze volt a ballada. Éneklése ma is a leszámoltak felháborodását, sértettségét képes kiváltani. Az évtizedek folyamán, rendre olyan morális tartalmak rendelődtek a ballada mellé sajátos beleértési tartományként, mint a gyilkosság embertelensége, a családon belüli örökösödés önkényes irányítása, a fiatalok párválasztásának felnőttek általi irányítása, az ítélőbírák döntésének kegyetlensége, a román béreslegény anyjának bosszúszomja. Ezek a tartalmak azonban egyetlen változatban sem fordulnak elő együtt, csupán az értelmezés helyzetében kerülnek kimondásra. Az 1970-es években a faluban élő Ősz Ilona folytatott kutatást. A száz évvel korábbi eseményről a falunak a következő részletekről volt még tudomása.

Bajka Sándor édesanyja korán, gyermekszülésben halt meg. A határon érték utol a szülési fájdalmak, onnan szaladt haza, kifáradt, ez okozta halálát. Az apa huszárszázados, szigorú, *kriminális ember volt*. Nem vette komolyan fia nősülési szándékát. Fiának ezt az utasítást adta: *Ide ne hozz kisasszonyt*. A fia ellen fordulását második felesége is támogatta. A csegezi származású özvegyasszony ellenszenvvel kezelte mostohagyermekait. Bajka Sándor az ő kérésére nem folytatta tanulmányait. A gazdag lányt azzal utasították el, hogy *igen urak*, a szegényt meg azzal, hogy *azok nem hozzánk valóok, mert szegények vagy parasztok. Nem volt a mostohának semmi sem jó, a saját gyermekének sem volt semmi becsülete*. A falu őt okolta Sándor haláláért. A falu azt is nehezményezte, hogy a fiú felakasztása után a szülők nagy házat építettek: *volt nekik kedvek ilyen házat építtetni*.

A keresztanya idős, 80 év körül járó módos asszony volt.¹⁷ Férje úgy fogadta a napszamosokat, hogy a munka előtt enni adott nekik. Aki nem evett mohón, azt elkergette, mert aki enni nem tud, az nem is dolgozik. A férj halála után az özvegy kriptát épített. Nagyon gazdag volt. Feltételezések szerint volt *aranyból ekéje-taligája*, de halála után ezt nem találták meg. Vagyonát Bajka Sándorra és egy aranyosrákosi rokonra készült hagyni.

A gyilkosság előtti napon Sándorékat egy rokonuk látogatta meg. Mikor kikísérte, Sándor afelől érdeklődött, hogy meggyógyul-e a keresztanyja. A látogató igennel felelt. Utólag megbánta válaszát, mert a közeli halálra gondolva esetleg Sándor nem vetemedett volna a gyilkosságra.

A legény előbb fejszével fejbeütötte keresztanyját, majd elvágta a nyakát. A földön aludt az özvegyasszony román cselédje, akit ugyanúgy elpusztított. A pénz az asszony derekára volt kötve. Ezt azonban Bajka Sándor vagy nem kereste, vagy nem találta meg. A fejszét hazavitte magával, a padláson rejtette el. Az istállóban aludt a másik cseléd. Este egy veder vizet vitt magával. Reggel a víz rózsaszínű volt – a gyilkos feltételezhetően ebbe mosta bele véres kezét.

A késő esti látogatásnak szemtanúja volt. Mikor a gyilkosság elkövetése után Bajka Sándor hazafele tartott, közöttük a következő párbeszéd zajlott le:

- Megölték keresztanyámat – mondta Bajka Sándor.
- Megölted te – válaszolta a falubeli.

¹⁷ A törvényszéki tárgyalásról készült riport szerint a gyilkosság elkövetésekor Bajka Sándor 26, a keresztanya, Bajka Györgyné Balog Anna 72, a megölt szolga pedig 16 éves volt (Almásy 1977: 107).

Bajka Sándor részt vett keresztanya temetésén, a halott lábánál állt. A szemtanúk szerint *váltotta az arcszínét*. A temetés után jelen volt az örökség elosztásánál is. Őt azonban nem érdekelte az osztozkodás.

A megölt cseléd szülei példás büntetést kértek a gyilkosra. Bajka Sándor 10 hold földet ajánlott fel arra az esetre, ha a vádat visszavonják. Az anya azonban hajthatatlan volt.

– Moarte pentru moarte¹⁸ – hangoztatta.

Más vélekedés szerint az apja nem volt hajlandó közbenjárni a büntetés enyhítéséért.

– Ha megölte, akkor szenvedjen – mondta.

Bajka Sándor Ilona nevű nővére nagyon ragaszkodott öccséhez. A siralomházban is meglátogatta. Ő vitte azt a zsebkendőt, amellyel a kivégzés előtt a legény szemét bekötötték.

Az unitárius lelkész akasztás előtt úrvacsorát szolgált fel neki.

Sándor magas termetű, ügyes, fekete szemű, szép fiú volt. A hivatalos szervek is sajnálkozva hajtották végre kötelességüket. Hóhérok Pestről rendelték erre az alkalomra. A főhóhér így szólt a fiúhoz:

– Nem én akasztalak fel, hanem a törvény. – Majd társához: – Húzd meg!

Az akasztásra a megyeház udvarán került sor.¹⁹ Bajka lába alá zsámolyt tettek. Nyakára selyemzsinórból kötöttek hurkot. Akasztás után a fejét levágták, Kolozsvárra vitték. Testét a *Bornyúk réjtjére* temették, a bűnözők temetkezési helyére.

3. A lokális ballada mnemotechnikai eszköz, mnemotikus gyakorlat, amely egy, a közösség szempontjából fontosnak tartott esemény *kihelyezését*, megörökítését teszi lehetővé. Az esemény narratív feldolgozása *emlékezési alakzat*, amely a hiánytalan felidézést biztosítja, s amely az emlékezési esemény alapjául szolgál.²⁰ A ballada csupán megkönnyíti, elindítja és irányítja, de nem határolja be az emlékezést.²¹

A kimondottan a helyi jellegű narratívumok gyűjtésének állapota miatt alig van tudomásunk a helyi ballada *létrejöttének és előadásának mikrokontextusa*, a helyi ballada és a beszédhelyzetek, beszédesemények közötti viszonyról. Az a néhány feljegyzés, amely körültekintően adatolta a ballada használatának

¹⁸ 'Halált a halálért.'

¹⁹ A kivégzés időpontja: 1883. november 17. (Almási 1977: 107).

²⁰ A történetről mint emlékezési alakzatról Assmann 1999: 38.

²¹ A fa által 1950-ben megölt csíkdánfalvi legény balladáját egy lány barátnőjének emlékébe jegyezte 1951-ben: *Szeretettel jegyezte Imre Juli, Vízi Margitnak Csíkdánfalvi, 1951-ben október 18-án esütörtökön délután 2 órakor Brassóba* (Albert 1973: 542).

módját és kontextusait, arról győz meg, hogy a ballada a különböző kommunikációs események és helyzetek keretében kerül előadásra.

A kutatás több esetben rögzítette a lokális balladának halottbúcsúztató szándékkal való megalkotását és előadását. A halottbúcsúztatás mint kommunikációs szándék, esemény és szövegtípus egyszerre rendelkezik a szertartásirányítás, a búcsú, a biográfia, a genealógia, a meditáció, a végrendelkezés, a halott nyugalma befolyásolása, az emlékállítás funkciójával. Mindezek a funkciók egy rituális helyzetben, rituális módon előadott narratív szövegben valósulnak meg. Antal Árpád kutatásaiból tudjuk, hogy Balog Józsi balladájának alapszövegét a kézdipolyáni autodidakta tanító, Szántó Ferenc búcsúztatóénekként alkotta meg. A tanulmány szerzője szerint „a kántor búcsúztató énekében maga a halott szólalt meg, számot adott életéről, elmondta halála történetét, sorra elbúcsúzott családtagjaitól, rokonaitól és az »isteni rendelésben« való megnyugvásra intette őket. Szövegünk vizsgálata arra figyelmeztet, hogy a sirató vagy búcsúztató balladatípus – melynek egyik legrégebbi darabja éppen a Balog Józsi – bizonyára annak következtében alakult ki, hogy a népi epika hagyományai érintkezésbe kerültek a kántori siratóversek műfajával” (Antal 1962: 34). A népballada és a halottbúcsúztató kapcsolatára több, az utóbbi években napvilágot látott munka is kitér (Kríza 1991, 1993, Bartha 1995, Keszeg 2000).

A balladagyűjtés meglepően sok településről regisztrálta a helyi események versben való feldolgozását, füzetbe való lejegyzését. Györke Jánosnak a Szotyorban 1892-ben történt meggyilkolásáról a hagyomány szerint egy helybeli asszony írt verset (Konsza 1957: 222). 1928-ban Nyujtódon egy bálban kirobbant verekedésben egy legényt halálosan megsebeztek. Balladáját helybeli asszony, Rácz Amál írta meg (Konsza 1957: 228). Az 1949-ben Torján a szeretők útjában álló férj elleni merénylet verses feldolgozását egy helyi lakos 1950. május 16-án jegyezte be a füzetébe (Olosz 2003a: 12). A kálnoki egymásért haló szerelmesek balladáját a tragédia utáni napokban röplapokra nyomtatva, nagy példányszámban árulták a sepsiszentgyörgyi vásárbán: *Aki árulta, Ikafalváról jött. Amikor kezdte énekelni, úgy vették, hogy majdnem megölték. Én is vettem. Még ejjsze a legelső én voltam. Vagy hetven évvel ezelőtt volt. Tiszta igaz történet volt. A papírokat nagy halomba rakta. Annyit hozott, amennyit elbírt, mind elkelt. Sírva vette mindenki a kezébe. Az egész volt húsz krajcár* (Albert 1973: 543). Hasonló helyzetre emlékezik vissza egy másik személy is: *Ahogy megtörtént a halál, egy Mircse nevezetű ember Kisborosnyón elkezdte az éneket. Iparos vót. Nyomtatott lapokon árulta az énekjít* (Pozsony 1984: 272.) A kibédi Majlát

András a cigányvirrasztókban kántori szerepet töltött be. Ilyen alkalmakkor ő kezdeményezte az éneklést. 1970-ben felesége halálára került sor. A temetés utáni hat hétben komponálta meg felesége siratóballadáját (Ráduly 1975: 188). Körültekintő adatok hiányában azonban nehéz megállapítani, hogy a verses feldolgozások mögött milyen szerzői gyakorlat, öntudat, szerepkör húzódik meg. Azonban a népi írásbeliség szórványos adataiból közismert, hogy a saját használatra készült versektől a hallomásból ismert szövegek megörökítéséig, a személyes alkotói ambícióktól a sajátos közösségi szerepköröknek eleget tevő specialistákig, az oralitásból megalkotott, őrzött, terjesztett szövegektől a kéziratos füzetekbe jegyzett, néhány példányban sokszorosított, vagy szórólapokon terjesztett versekig az írott helyi balladák széles skálán helyezkednek el. A populáris írásbeliség, írásgyakorlat, a helyi balladák (írott) szövegekörnyezetének vizsgálata azt bizonyítja, hogy a balladairás 1. hol egy-egy népi alkotó életművének, 2. hol egy-egy személy megörökítésre méltónak tartott szövegeinek, 3. hol a közösségi használatban lévő szövegek regiszterében helyezkedik el. Első esetben a balladaszövegek a szerzői szándékokból, írói világképből és alkotói gyakorlatokból vezethetők le, s a misszilis levelekkel és az episztolákkal, az autobiográfiákkal, a különböző lírai és epikus, verses és prózai alkotásokkal (emlékvers, ima, életvezetési tanács, aforizma) állnak *textuális koherenciában*,²² létrejöttüket, feljegyzésüket az írás- és alkotásigény motiválja.²³ Második esetben a balladák a népdal- és nótafeljegyzések, családnaplók, nők esetében gyógyítási és ételreceptek, házvezetési és háztartási tanácsok, férfiak esetében gazdanaplók szövegei között helyezkednek el. Használati értékük a mindennapi élet vezetésében és dokumentálásában, a családi (genealógiai) emlékezet szolgálatában áll.²⁴ Harmadszor, a helyi balladák a helyi használatú lakodalmi, funerális és alkalmi költéssel együtt (menyasszony-, vőlegénybúcsúztató, meghívó, névnapköszöntő, nőnap, ünnepnap köszöntő, halottbúcsúztató,

²² Assmann szerint a textuális koherencia az egymás horizontjába kerülő (írott) szövegek között jön létre (Assmann 1999: 141).

²³ Autodidakta populáris költők életművének darabjai a 19. századtól kezdődően folyamatosan jelentek meg különböző lapokban. Ujváry Zoltán több tanulmányban a közösségük életébe integrálódó, verseik révén közismert népi verselőkre hívta fel a figyelmet (Ujváry 1980). Takács Lajos a polgárosodás korának érdeklődését kielégítő, verseit nyomtatott lapokon és füzeteken terjesztő hírversírókat mutatta be (Takács 1951, 1958). A populáris költők versírási gyakorlatának bemutatására tett kísérlet: Keszeg szerk. 1999.

²⁴ Kéziratos füzetek szerkezetének bemutatására, a textuális koherencia feltárására tett kísérletek találhatóak Ujváry Zoltán kötetében (Ujváry 1980). Egy aranyosszéki asszony teljes írott szöveganyagának (tárgypopulációjának) bemutatása: Keszeg 1998.

sírfelirat, gyászjelentő, nekrológ, emlékműfelirat, locsolóvers stb.) közösségi szertartások keretében töltik be elsődleges szerepüket. A szöveg megszerkesztése, előadása, felmutatása maga is rituális cselekvés.²⁵ Elsődleges szerepén túl a szöveg emlékeztető, dokumentáló szereppel rendelkezik.

Kanyaró Ferenc, a 19–20. század fordulójának erdélyi, nagy tereptapasztalattal rendelkező folklórgyűjtője számtalan lokális balladát ismert és rögzített. Alkalma volt tájékozódni e versek keletkezéséről is. Kéziratban maradt feljegyzésében a következőket teszi szóvá: „Az is biztosan tudom, hogy valamely szerencsétlenül jártanak barátai s néha egy nagy vidék alkotja meg a róla szóló balladát. Néha az egész falu legénysége szövetkezik a majd mindenikkel közös tárgy megénekelésére. Így álltak össze egy költő társaságba a múlt század 80-as éveiben a nagyajtai legények is. De mintha a csendes Olt mosná el ilyenkor a költészetet: ilyenkor a közös vállalat nem szokott sikerülni.”²⁶ Megfigyelése szerint tehát a tragédiák mint emlékeztető események kerülnek feldolgozásra. Megalkotásukban, forgalmazásukban a közösség „érdekelte” tagjai vesznek részt. A formai-nyelvi-poétikai következtetések nem zavarják meg a ballada fennmaradását, használatát.

4. A gyilkosságok, a törvénysértési események egyébként is közérdeklődésre számot tartó események voltak. Az újságok állandó jelleggel számítottak az irántuk való érdeklődésre. Az események verses, balladai feldolgozását a vidéki lapok előszeretettel közzé tették, de az események színhelyén épp ennyire népszerűek voltak a részletekben és indulatokban bővelkedő újságbeli riportok is. 1888-ban Sepsiszentgyörgyön két szolgának, Majos Ferinek és Bokor Rózának szerelemgyermekét születt. A bíróság Majost gyermektartásra kötelezte. A legény 1888. január 9-én este a leányt megfojtotta, holttestét az Oltba vetette. A törvényszéki tárgyalásokról a Székelyföld című kézdivásárhelyi lap *Érdekes végtárgyalás* címmel tudósította olvasóit. Az 1970-es években balladáját Szotyorból és Nagyborosnyóról regisztrálta a kutatás (Albert 1973: 411–413, 538). 1931. április 16-án a Székely Újság *Véres tragédia – székely átok* címmel számolt be Áron Balázs kézdivásárhelyi legény meggyilkolásáról. Kézdivásárhelyen és környékén az 1970-es években még énekelték az esetet megörökítő balladát (Albert 1973: 413–415, 538). A Bardócon 1907-ben lezajlott háromszoros gyilkosságról egy korabeli hírlap *Sugár János története. A nagybardoci tragédia* címmel számolt be

²⁵ Assmann szerint a rituális koherencia a ceremóniális kommunikáció szerkezeti elemei között teremődik meg (Assmann 1999: 141).

²⁶ Kanyaró Ferenc kéziratos hagyatéka. Unitárius Egyház Levéltára, Kolozsvár. 18. csomag.

terjedelmesen, szívhezszóloán és ugyanakkor erős moralizáló szándékkal. A cikk, valamint ennek kéziratos másolata a faluban évtizedeken keresztül közkezen forgott. Egyik másoló a cikkhez a következő záradékot fűzte: *Lemásolta Nyágus Gyula a kedves gyermekei részére, emlékül 1944-ben, augusztus 31-én* (Konsza 1957: 223). Az Aranyosszentmihályon 1883-ban a keresztanya ellen elkövetett halálos merényletet, valamint a gyilkos kivégzését a helyi lap szintén részletesen bemutatta (Almási 1977).

Az 1910-ben a Szatmár megyei Ökörítón bekövetkezett esemény nem csupán a környékbeli balladaírókat és balladaénekest mozgatta meg. Az esemény, az árván maradt gyermekek, támasz nélkül maradt öregek sorsa hosszú időn keresztül újságtéma maradt. A zsurnalisztika riportban, a szépirodalom regényben (Móricz Zsigmond: A fáklya) örökítette meg az eseményt. Egy vidéki lap, a Tordán megjelenő *Aranyosvidék* 1910. április 2-ai száma *Borzasztó tűzkatasztrófa* címmel, a következő szavakkal adta hírül az eseményt: „Szörnyű végítélet sujtott le húsvét vasárnapján Ökörító szatmármegyei jó magyar községre. A község vasárnap este jótékonycélú táncmulatságot rendezett egy tágas csűrben, amely szorongásig megtelt mulatozókkal. Éjfél felé a csűr egy petróleum lámpa szétrobbanásától kigyulladt, és néhány perc múlva lángban állott minden. A rémületükben félőrült mulatozók az ajtóknak estek, de a nagy tolongásban senki sem bírt kijutni. Az életükért küszködő emberek olyan vad erőfeszítést fejtettek ki az ajtók körül, hogy az irtózatoss nyomás következtében bedűlt a csűr egyik oldala és az égő tető mindenestül rászakadt a bennszorult áldozatokra. A szerencsétlen áldozatok közül alig menekült valaki.

Háromszázan égtek szénné a rettenetes tűzlávéban, ezenkívül a súlyosan sebesültek száma is igen nagy. A csűr valóságos halálkelepce volt, mert a bál előtt a rendezőség a nagy kapukat eltorlaszolta és beszegezte, hogy a jegynélküliek be ne jussanak és csak egy kis ajtó maradt szabadon. Ezen pedig a halálfélelemtől őrzöngő tömeg ki nem menekülhetett. Elpusztult a falu egész fiatalsága, csak öreg emberek és árva gyerekek maradtak a jó magyar községben, melynek minden házára ráborult a mélységes gyász.” Egy hét múlva pedig a lap arról számol be, hogy adományok érkeznek a túlélők megsegítésére, illetve, hogy a kormány szintjén szervezik az elnéptelenedett település benépesítését.

A helyi közösségben a balladai szüzsékről más típusú és funkciójú reprezentációk is készültek. A háromszéki Szotyorban 1892-ben a képviselőválasztásokat követő dulakodásban Györke János életét veszttette. A helyi hagyomány szerint a történetet egy helybéli nő verselte meg. Az illyefalvi temetőben található sírjel felirata is részletesen elmondja az esetet.

*E gyászos emléket
emelte
Neje Bu és Bánatok közt szeretett
Férfjének Kotsis Anna
Itt nyugszik
Györke János
Kit élte deli tavaszán gyilkos
kezek ragadtak ki szeretett
övési köréből meggyilkolta
Imre György két fíjával
meghalt 1892be Január
30án élt 26 évet párjával 23
honapot
Béke legyen porai felett.*

(Közli Albert 1973: 534). A balladát Konsza Samu is közzéteszi Sepsiszentkirályról (Konsza 1957: 222–223).

A Korond határában rablógyilkosok áldozatául esett csendőr, Butyka Imre emlékére a gyilkosság helyszínén emeltek kő síremléket. Ezen olvasható az alábbi felirat:

*BUTYKA IMRE
M. Kir. Csendőr
Emlékére
Ki 1888 Feb. 13-án
szolgálat
közben rab-
lógyilkos-
ságnak itt
esett áldo-
zatul
Emeltette
a
csikszere-
dai szárny le-
génység baj-
társi kegye-
letéül
1897 évben.*

(Közli Albert 1973: 534–535).

Az aranyosszéki Mészkon 1896-ban a 17 éves lány, Dali Ágnes váratlanul elhunyt. Balladája a faluban és környékén máig közismert. A temetőben megtalálható az ifjú halott síremléke, rajta az alábbi felirattal:

LETÖRT VIRÁG
KISEM NYILVA
DALI ÁGNES
ELHERVADA
SZÜLŐINEK
BÁNATYÁRA
17 ÉVES KORÁBA
SZ. 1879 be
mh. 1896 ba

Együttal azt is említésre méltónak tartjuk, hogy a lokális emlékezetben az említett szövegtípusok mellé helyezhetőek a lokális proverbiumok is. A szólások, szóláshasonlatok is részét képezik annak a helyi tudásnak, amelynek ismerete és folytonos forgalmazása kollektív életvilágot épít a kortársak számára. Az azonos helyzetek jellemzésére a különböző lokális közösségek eltérő, a lokális tapasztalatból, emlékezetből, tudásból származó epikus anyagot aktivizálnak. A beszélő egy helyzethez a közössége vagy személyes tapasztalatából egy történetet, anekdotát rendel hozzá. A proverbiumok egyéb szövegekkel együtt az elődök, a közismert személyek emlékezetét, a lokális hétköznapi történelem epizódjait örökítik át.

Azonban mint emlékezeti forma eltér az egyéb, az elődök emlékezetét őrző, genealógiai funkciójú szövegtípusoktól. Tréfás, ironikus volta inkább a fogyatékosok, a pillanatnyi kudarok, a melléfogások emlékét tárolja. Sajátos közösségi emlékezet ez, amely a tévedések, elszólások felemlegetésével szoktat megfontolt viselkedésre.

Hasonló következtetést eredményezett egy, a tordai rátótiádákra kiterjesztett elemzés. A város lakóinak emlékezetében személyekhez kötöten örözdtek meg azok a helyzetek, amelyekben valamelyik elődjük nevetségessé vált. A történetek rendre és egyidőben a lokális múltra, az elődökre, a technikai újításoknak a lokális életvilágban való feltűnésére vonatkozó tudás részét képezik (Keszeg 2006).

5. A helyi ballada a lokális közösségekben különböző funkciókat tölt be.

A helyi balladák a *lokális történelem* részét képezik. Bár a folklorisztika egy közel százéves klasszifikációs hagyomány alapján különböző kategóriákba, műfajokba sorolja, a lokális narratívumok a kollektív emlékezet által tárolt történelemként funkcionálnak. A települések határában található természeti objektumok, az épületek története, a hiedelemtörténetek, a település története, a családok és egyének története, a közösség lakóiról szóló anekdoták, proverbiumok, emlékezetes mondások, bölcsességek, akárcsak a különböző feliratok (emlékművek, templomok, épületek, sírkövek feliratai), a kéziratos feljegyzések narratív sémákba illesztve a település és a település lakóinak időben kibontakozó életét reprezentálják. A lokális történelem ismerete a lokális közösséget emlékezetközösséggé alakítja (Assmann 1999: 35–43).

A narratívumok az együttléti alkalmak során, szocializáló, szórakoztató, moralizáló, marginalizáló szándékkal hangzanak el. A különböző szövegtípusba tartozó történetek egymás kontextusát építik meg, koherenciát teremtenek, egymás hitelességét szavatolják. Az aranyosszéki Mészkon 1896-ban váratlanul, fiatalon elhunyt egy Dali Ágnes nevű lány. A falu temetőjében található síremlékének verses felirata tömören mondja el a tragikus esetet. Ugyanakkor a faluban és a környéken balladát énekelnek a lány hirtelen haláláról, kedvesétől való búcsújáról, temetéséről. A helybeliek Dali Ágnes sírkövét és sírfeliratát referenciális viszonyba hozzák a balladával, perdöntő bizonyítékként mutogatják. Ugyanakkor a családtagok közös sírba temetkezése révén évtizedek során a családstruktúra regiszterévé változott sírfelirat Dali Ágnes családjának szerteágazó történetéről is árulkodik. A történetek felidézése, a narratív viselkedés a lokális közösséget beszélőközösséggé alakítja (Hymes 1979).

A helyi balladák, egyéb lokális narratívumokhoz hasonlóan, a közösség struktúráját, szociális kapcsolatait, valamint az élettér toponímiája által megörökített topológiáját tartalmazzák. Szereplőik, akárcsak a szereplők mögött álló családok közötti kapcsolatok a lokális társadalomban könnyen azonosíthatóak. A lokális tudásban e történetek azt a *genealógiai tudatot* tartják ébren, amely vertikálisan a generációk, horizontálisan a kortársak közötti szolidaritást teremtik meg. Az epikus és a nyelvi sztereotípiák által megalkotott, többé-kevésbé állandó megszövegezésben memorizált történetek a szóbeliségben további részletekkel, az esemény előzményeivel, következményeivel, valamint a szereplők életének utólagos fejleményeivel egészülnek ki. A balladai esemény realitását a szóban forgó közösség, család története igazolja. Ilyenképpen a ballada gyakorlati funkcióval épül be a társadalmi viszonyokba. Évtizedeken keresztül alkalmas egy személy vagy család marginalizálására,

családok közötti ellenséges viszonyok állandósítására. A balladában szereplő elődök tetteik által befolyásolják a leszármazottak életét és társadalmi státusát. Aranyosszentmihályon a Bajka család az utóbbi évekig kompromittálónak érzi a családban történt gyilkosságot. Hasonló a helyzet Nagykapuson is. Az áldozat, Miklós Káplár leszármazottai felháborodva emlékeznek az 1927-es halálesetre, a gyilkos Török Gyurkó rokonsága pedig rossz néven veszi az eset emlegetését (Vasas 1981: 38). Egy gyilkosságtörténet Háromszéken lejegyzett balladai feldolgozása alkalmat nyújt arra, hogy a háromszékiek Csíkról való vélekedését mindegyre emlékezetbe idézzék: a ballada a szomszédos Csíkszék lakóit kegyetlen gyilkosoknak nevezi (Albert 1973: 350. sz. ballada).

A torjai ballada éneklését szinte lehetetlenné tette az, hogy a gyilkos szolga, Dávid Dezső, akit a ballada akasztófára juttat, letöltötte büntetését, hazatért falujába, családot alapított. A falu álláspontját a kutató Olosz Katalin a következőképpen foglalja össze: „A falu népe Dávid Dezső hazatérése óta sem változtatta meg ítéletét – bizonyítja az újonnan lejegyzett szöveg, s a falubeliek mai véleménye. Jelenléte azonban meghatározta a ballada további sorsát. Hazatérése óta nyíltan nem merik énekelni a balladát, mert félnek az egyszer már gyilkosságot elkövető Dávid Dezső indulatától, bosszújától. A titokban, esetlegesen felidézett szöveg elszigetelődött a közösségtől, az óvatosabbak nem merik énekelni. Íme, a véletlen hogyan befolyásolhatja a népköltészeti alkotások megőrzését, élettartamát vagy pusztulását” (Olosz 2003a: 18). Az egymásért haló szerelmesek balladájának éneklését az áldozattá vált lány édesapja tiltotta meg (Pozsony 1984: 272). A kibédi kántor, Majlát András, második házasságkötése után már nem volt hajlandó énekelni első felesége siratóballadáját (Ráduly 1975: 188).

A gyilkosság helyszínétől távolodva a lokális ballada jelentését is megváltoztatta, s csupán a történet hátborzongató regényességét, egzotikumát közvetítette. Az idegen környezetben megesett történet is számot tarthatott a figyelemre. Egyik kibédi balladaénekes ilyenképpen emlékezett vissza a segesvári piaci balladaéneklésre: *A piacon vót egy koldus, nem tudom, hova valósi vót, ő énekelte ezt az éneket. Harmonikálta s úgy énekelte. Meg is kérdeztem tőlle, hogy bácsi, ez rég történt? Azt mondta, hogy két évvel történt azelőtt.* Ugyanez az énekes egy további balladát is piacon sajátított el: *Ma kfalvára jártunk le a piacra, s ott egy balavásári (Maros megye) vak kóduš énekelte. Az a kóduš sokfélét fűt, minden történelmet tudott. Azt nem mondta, hogy ki vót Csizmadia Sándor. Mikor énekelte, az asszonyok sirtak: körülállták, s úgy hallgatta mindenki* (Ráduly 1979: 143).

Mint kihelyezett emlékezet, mint az emlékezés alakzata a ballada történelmi érzékenységet, múlttudatot alakít ki. A datált epítáfiumokkal, kapu-

gerenda-, házfeliratokkal, oklevelekkel, templomi datált emlékeztető tárgyakkal, naplókcal, kéziratos füzetekkel, családi levéltárak irataival, a fényképekkel, a videofelvételekkel régen történt eseményeket, régen élt emberek sorsát, különböző helyzeteket örökítenek meg. A múlttudat mellett a ballada morális értékrendet, a legkülönbözőbb helyzetekkel, veszélyekkel és kockázatokkal kapcsolatos érzékenységet állandósít. A történetek ismerete, beleértési tartalommal való felruházása a lokális közösséget interpretív közösséggé alakítja (Fish 1980, Kálmán 2001).

Szakirodalom

ALBERT Ernő

1973 *Háromszéki népballadák*. ALBERT Ernő és tanítványai gyűjteménye.

FARAGÓ József bevezetőjével és jegyzeteivel. Szerkesztette ALBERT Ernő és FARAGÓ József. A dallamokat magnetofonszalagról lejegyezte és sajtó alá rendezte SZENIK Ilona. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest

1996 Ballada Váradai Józsefről. *Néprajzi Látóhatár* V. (3–4) 86–140.

ALMÁSI István

1977 Bajka Sándor balladája. In: SZABÓ Csaba (szerk.): *Zenatudományi Írások*. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 87–112.

ANTAL Árpád

1962 Balog Józsi balladája keletkezésének és változásának kérdéséhez. *Nyelv- és Irodalomtudományi Közlemények* VI. (1) 27–67.

ASSMANN, Jan

1999 *A kulturális emlékezet. Írás, emlékezés és politikai identitás a korai magaskultúrákban*. Atlantisz Könyvkiadó, Budapest

BAHTYIN, Mihail M.

1985 *A szó az életben és a költészetben*. Európa Könyvkiadó, Budapest

BARTHA Elek

1995 *Halotti búcsúztatók a dél-gömöri falvak folklórában* I–II. (Gömör néprajza, XLVI–XLVII.) Kossuth Lajos Tudományegyetem Néprajzi Tanszéke, Debrecen

BURA László

1978 *Szatmári népballadák*. Munkatársaival gyűjtötte, bevezetővel és jegyzetekkel ellátta BURA László. A dallamokat magnószalagról kiadásra előkészítette ALBERT György és OROSZ Márta. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest

CIORAN, Emil

1991 *Omul fără destin. Antropologia filosofică*. Pentagon–Dionysos, Craiova

DÁNIELISZ Endre

2006 *Biharország népi világa*. Prolog Kiadó, Nagyvárad

de MAN, Paul

1997 Az önéletrajz mint arcrongálás. *Pompeji* 8. (2–3) 93–107.

DEMÉNY István Pál

1997 *A magyar szóbeli hősi epika*. Pallas-Akadémia, Csíkszereda

DOMOKOS Pál Péter

1933 Egy csángómagyar népballada. *Ethnographia* XXV. (1–2) 159–160.

FARAGÓ József

1958 Farkas István balladája. *Nyelv- és Irodalomtudományi Közlemények* II. (1–4) 19–44.

1977 Háromszéki helyi balladák. In: *Uó: Balladák földjén. Válogatott tanulmányok, cikkek*. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 372–388.

FARAGÓ József – JAGAMAS János (szerk.)

1954 *Moldvai csángó népdalok és népballadák*. A Folklór Intézet Kolozsvári Osztályának gyűjteményéből. A bevezető tanulmányt JAGAMAS János és SZEGŐ Júlia közreműködésével írta FARAGÓ József. Állami Irodalmi és Művészeti Kiadó, Bukarest

FISH, Stanley

1980 *Is There a Text in This Class? The Authority of Interpretive Communities*. Harvard University Press, Cambridge

HYMES, Dell

1979 A nyelv és a társadalmi élet kölcsönhatásának vizsgálata. In: PLÉH Csaba – TERESTYÉNI Tamás (szerk.): *Beszédaktus – Kommunikáció – Interakció*. Tömegkommunikációs Kutatóközpont, Budapest, 213–263.

KALLÓS Zoltán

1977 *Balladák könyve. Élő erdélyi népballadák*. KALLÓS Zoltán gyűjtése SZABÓ T. Attila gondozásában. Harmadik kiadás. Magyar Helikon, Budapest

KÁLMÁN C. György (szerk.)

2001 *Az értelmező közösségek elmélete*. Balassi Kiadó, Budapest

KAPITÁNY Ágnes – KAPITÁNY Gábor

1999 *Magyarország-szimbólumok*. Európai Folklór Intézet, Budapest

KESZEG Vilmos

1979 A népdal újjászületése. *Falvak Dolgozó Népe* XXXVIII. (38) 4.

1998 Írott szövegek egy egyén életterében. *Ethnographia* 109. (2) 589–628.

- 2000 *Szövegtípusok, szövegfunkciók és íráshasználat az aranyosszéki temetési szertartásban.* In: CSERI Miklós – KÓSA László – T. Bereczki Ibolya (szerk.): *Paraszi múlt és jelen az ezredfordulón.* Magyar Néprajzi Társaság–Szentendre Szabadtéri Néprajzi Múzeum, Szentendre, 131–164.
- 2002a *Textes epiques dans la tradition transsylvaine (Roumanie).* *Acta Ethnographica Hungarica* 47 (1–2) 175–188.
- 2002b *Népballadák a lokális történelem regiszterében.* In: Uó: *Homo narrans. Emberek, történetek és kontextusok.* (Ariadné könyvek.) KOMP-PRESS–Korunk Baráti Társaság, Kolozsvár, 124–146.
- 2004a *A lokális ballada: beszédmód és kontextus.* In: ANDRÁSFALVY Bertalan – DOMOKOS Mária – NAGY Ilona (szerk.): *Az Idő rostájában. Tanulmányok Vargyas Lajos 90. születésnapjára III.* L'Harmattan Kiadó, Budapest, 295–324.
- 2004b *Aranyosság népköltészet. Népi szövegek, kontextusok. Monográfia I–II.* Mentor Könyvkiadó, Marosvásárhely
- 2006 *Torda és a malacok. Rátótiáda és művelődéstörténet.* In: EKLER Andrea – MIKOS Éva – VARGYAS Gábor (szerk.): *Teremtés. Szövegfolklorisztikai tanulmányok Nagy Ilona tiszteletére.* (Studia Ethnologica Hungarica, VII.) L'Harmattan Kiadó, Budapest, 115–148.
- KESZEG Vilmos (szerk.)
- 1999 *Kicsiny dalaim. Népi költők antológiája.* Válogatta, szerkesztette, az előszót írta KESZEG Vilmos. Erdélyi Gondolat Könyvkiadó, Székelyudvarhely
- KONSZA Samu
- 1957 *Háromszéki magyar népköltészet.* KONSZA Samu gyűjteménye. Szerkesztette, és a bevezetőt írta FARAGÓ József. A kezdő- és a zárórajzokat F. HALAY Hajnal készítette. Állami Irodalmi és Művészeti Kiadó, Marosvásárhely
- KOVÁCS Endre
- 1989 *regényesség.* In: KIRÁLY István (főszerk.): *Világirodalmi Lexikon XI.* Akadémiai Könyvkiadó, Budapest, 524–525.
- KRÍZA Ildikó
- 1991 *Balladaköltészetünk a századfordulón.* In: Uó. *A magyar népballada. Fejezetek a balladakutatásból.* (Folklor és Etnográfia, 56.) Kossuth Lajos Tudományegyetem Néprajzi Tanszéke, Debrecen, 148–160.
- 1993 *Felsőnyéki halotti búcsúztatók.* MTA Néprajzi Kutatóintézet, Budapest

LANCZENDORFER Zsuzsanna

2003 Ballada és valóság. Egy sokoróaljai ballada nyomában. *Néprajzi Látóhatár* XII. (3–4) 51–74.

LANCZENDORFER Zsuzsanna – GÜLCH Csaba

2003 *A vérző szív. Dely Mári balladája a néphagyomány és a költészet tükrében.* (Kiadó nélkül,) Győr

LÁSZLÓ Gyula

1943 Verses népi szerelmeslevelek. *Termés.* (Ősz) 89–93.

MATIEU-CASTELLANI, Gisèle

1996 *La scène judiciaire de l'autobiographie.* PUF, Paris

MEGYEI TÜKÖR

1972 Páll Lajos balladája. *Megyei Tükör.* nov. 17. 3.

MENKE, Bettine

2002 Sír felirat-olvasás. *Helikon* 48. (3) 305–316.

OLOSZ Katalin

1974 Háromszéki népballadák. *Művelődés* XXVII. (11) 26–28.

2003a Egy népballada tizenöt éve. In: Uó: *Víz mentére elindultam.* Tudománytörténeti, népismereti írások. Mentor Könyvkiadó, Marosvásárhely, 11–18.

2003b A magyar népköltészet egy elfelejtett gyűjtője: Vass Tamás. In: Uó: *Víz mentére elindultam. Tudománytörténeti, népismereti írások.* Mentor Könyvkiadó, Marosvásárhely, 46–59.

2003c *Egy kiállítás emlékképei.* (Krizsa Könyvek, 16.) Krizsa János Néprajzi Társaság, Kolozsvár

POGÁNY Péter

[1978] *A magyar ponyva tüköre.* Magyar Helikon, Budapest

POZSONY Ferenc

1984 *Álomvíz martján. Fekete-ügy vidéki magyar népballadák.* Gyűjtötte, bevezetővel és jegyzetekkel ellátta POZSONY Ferenc. A dallamokat lejegyezte és a zenei részt gondozta TÖRÖK CSORJA Viola. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest

RÁDULY János

1975 *Kibédi népballadák.* Gyűjtötte, bevezetővel és jegyzetekkel ellátta RÁDULY János. A dallamokat hangszalagról lejegyezte KUSZTOSNÉ SZABÓ Piroska. A népköltészeti részt FARAGÓ József, a dallamokat JAGAMAS János ellenőrizte. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest

- 1979 *Elindultam hosszú útra. A kibédi Majlát Józsefné Ötvös Sára népballadái.* Gyűjtötte, bevezető tanulmánnyal és jegyzetekkel ellátta RÁDULY János. A dallamokat hangszalagról lejegyezte KUSZTOSNÉ SZABÓ Piroska. A lejegyzést ellenőrizte JAGAMAS János. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest
- SCHANK, R. C. – ABELSON, R. P.
- 1988 Forгатókönyvek, tervek, ismeretek. In: KANYÓ István – SÍKLAKI István (szerk.): *Tanulmányok az irodalomtudomány köréből.* Tan-könyvkiadó, Budapest, 367–377.
- SCHRAM Ferenc
- 1959 Balladák a budapesti könyvtárak kéziratok anyagából. *Néprajzi Közlemények* IV. (4) 128–157.
- SOLYMOSSY Sándor
- 1929 A székely népballadáról. In: CSUTAK Vilmos (szerk.): *Emlékkönyv a Székely Nemzeti Múzeum ötvenéves jubileumára* II. Székely Nemzeti Múzeum, Sepsiszentgyörgy, 660–668.
- SZABÓ Sámuel
- 1863 Székely népköltemények. *Koszorú.* Első félv. (21) 481–486.
- TAKÁCS Lajos
- 1951 Népi verselők, hírversírók. *Ethnographia* LXI. (1) 1–49.
- 1958 *Históriások, históriák.* Akadémiai Kiadó, Budapest
- TERESTYÉNI Tamás
- 1992 Szövegelméleti tézisek. (A reprezentáció, a kommunikatív cselekvés és az informativitás szempontjai szövegek vizsgálatában.) In: PETÓFI S. János – BÉKÉSI Imre (szerk.): *Szemiotikai szövegtan 4. A verbális szövegek megközelítési aspektusaihoz.* JGYTF Kiadó, Szeged, 7–33.
- UJVÁRY Zoltán
- 1980 *Népszokás és népköltészet. Válogatott tanulmányok.* (Hajdú-Bihar Megyei Múzeumok Közleményei, 35.) Debrecen
- VARGYAS Lajos
- 1976 *A magyar népballada és Európa* I–II. Zeneműkiadó, Budapest
- VASAS Samu
- 1981 Egy ballada bölcsőjénél. *Művelődés* XXXIV. (1) 38–39.